

Onderzoeksseminar III:

Geschiedenis van het Buitenlands en Veiligheidsbeleid van de EU

Bachelor Thesis

**Nederlandse standpunten in de onderhandelingen
over een Europese politieke unie (1960-1962)**

Naam: Lennart van Gerner
Studentnummer: 3252965
Docent: Dr. M.L.L. Segers
Datum: 13 januari 2010

Inhoudsopgave

INLEIDING	3
ACHTERGROND EN VOORGESCHIEDENIS	9
HOOFDSTUK 1: DE NEDERLANDSE REGERING	13
Rambouillet - 5 augustus 1960	13
Conferentie van Parijs – 10 en 11 februari 1961	16
Conferentie van Bonn - 18 juli 1961	19
Plan Fouchet I - 19 oktober 1961	22
Plan Fouchet II – 18 januari 1962	24
Deelconclusie standpunten regering	27
HOOFDSTUK 2: DE VOLKSVERTEGENWOORDIGING	30
4 en 5 oktober 1960	30
21, 22 en 23 februari 1961	32
28 en 29 november 1961	34
10 en 11 januari 1962	36
Deelconclusie standpunten volksvertegenwoordiging	37
HOOFDSTUK 3: PRESSIEGROEPEN	39
Politieke besluitvorming en de rol van belangengroeperingen	39
Economische belangengroeperingen en hun standpunten	40
Deelconclusie standpunten pressiegroepen	44
CONCLUSIE	46
BIBLIOGRAFIE	50

Totaal aantal woorden: 16.403

Inleiding

Vanaf het ontstaan van de eerste vormen van de Europese Unie hebben Europese landen geprobeerd om te komen tot politieke samenwerking op het gebied van buitenlands- en veiligheidsbeleid. Voorbeelden hiervan zijn het verdrag van Brussel (1948) en de Europese Defensie Gemeenschap (1950-1954). Terwijl het economische integratieproces grote stappen vooruit zette middels het Verdrag van Rome van 1957, waarmee de Europese Economische Gemeenschap (EEG) het levenslicht zag, was er eind jaren '50 op het gebied van politieke samenwerking nog geen significante vooruitgang geboekt.

Voor de in 1958 aan de macht gekomen Franse president Charles de Gaulle gaf de verdergaande economische integratie noodzaak tot een andere invulling van de Europese veiligheid. De NAVO bood geen veiligheid van Europa door Europa, maar door de Amerikanen, hetgeen onacceptabel was voor de generaal. Frankrijk nam dan ook het initiatief om te komen tot een voorstel voor politieke, intergouvernementele samenwerking tussen de lidstaten van de EEG. Hiervoor riep De Gaulle de commissie Fouchet in het leven, onder leiding van Christian Fouchet, welke in 1961 kwam tot een verdragsvoorstel. Dit voorstel zou vanaf dat moment beter bekend staan als het Fouchet Plan.

Het voorstel stuitte echter op weerstand onder de lidstaten. Op 17 april 1962 gingen de zes lidstaten van de EEG, na een laatste ontmoeting in het kader van de nieuw te vormen Europese politieke unie, uit elkaar met de erkenning dat er geen overeenstemming bereikt kon worden over het Franse voorstel. Kort daarvoor, op 10 april, had het Verenigd Koninkrijk zich bereid verklaard om mee te onderhandelen over het opzetten van een politieke unie. Zowel België als Nederland, beiden al langere tijd openlijk voorstander van een geïntegreerd Europa met daarin een plaats voor het Verenigd Koninkrijk, maakten vanaf dat moment formeel hun steun aan de gezamenlijke politieke unie afhankelijk van toetreding van de Britten.¹

Het feit dat Britse toetreding aan de onderhandelingstafel onacceptabel was voor de Fransen zorgde voor een patstelling in de onderhandelingen die voorlopig het einde zou betekenen van de onderhandelingen over Europese politieke samenwerking. Verdergaande Europese integratie werd dus een halt toegeroepen door de onverenigbaarheid van de wensen van de

¹ F. Bozo, *Two Strategies for Europe, De Gaulle, The United States and the Atlantic Alliance*, (Oxford 2001) 78-79.

verschillende Europese lidstaten. In zijn artikel ‘An Impossible Union: Dutch Objections to the Fouchet Plan’, stelt Jeffrey W. Vanke dat de Nederlandse overheid een duidelijk standpunt in had genomen tegen het project van De Gaulle, welke ervoor had gezorgd dat het ontstaan van een Europese politieke unie onmogelijk was.² Het belang van het Nederlandse nee in het mislukken van een Europese politieke unie wordt erkend door Robert Bloes, die in zijn boek *Le Plan Fouchet et le Problème de l’Europe Politique* spreekt van ‘le mur Hollandais’ ten tijde van de onderhandelingen over het Fouchet plan.³

Andrew Moravcsik stelt in zijn theorie over Europese Integratie, *Liberal Intergovernmentalism*, dat de doelen van staten gevormd worden door de invloed van binnenlandse belangengroeperingen.⁴ Beleidsstandpunten op nationaal niveau worden volgens hem gevormd onder de druk van dominante, meestal economische, groeperingen binnen de samenleving. Moravcsik stelt dus dat de nationale belangen ontstaan vanuit de binnenlandse politiek van de lidstaten, en niet vanuit de perceptie van de staat van zijn relatieve machtspositie binnen het statensysteem. In het artikel ‘De Gaulle Between Grain and Grandeur’ past Moravcsik zijn theorie toe op het Franse beleid ten opzichte van Europa ten tijde van het presidentschap van Charles de Gaulle.⁵ Hierin stelt hij dat in de bestaande literatuur De Gaulle wordt gezien als een innovatieve leider, die meer gedreven werd door zijn streven naar militair-politiek prestige dan door economische welvaart, en dat zijn beleid voornamelijk vorm kreeg door zijn ambities op geopolitiek gebied. Moravcsik stelt echter dat het niet geopolitieke doelen waren die ten grondslag lagen aan het beleid van De Gaulle, maar dat de belangen van de landbouwsector en industrie de belangrijkste invloed op het beleid van De Gaulle vormden.

Toegepast op het Franse voorstel om te komen tot een Europese politieke unie van begin jaren ‘60 zegt Moravcsik dat ook het initiëren van dit Fouchet plan gebaseerd was op economische motieven. Met het Fouchet plan toonde De Gaulle zich positief tegenover Europese integratie. De wetenschap dat het Verenigd Koninkrijk niet geïnteresseerd zou zijn in een dergelijke politieke unie zorgde ervoor dat de Britten buiten de gemeenschap zouden blijven. Frankrijk probeerde op die manier te voorkomen dat andere West-Europese landen partij zouden kiezen

² J.W. Vanke, ‘An Impossible Union, Dutch Objections to the Fouchet Plan, 1959-62’, *Cold War History* 2 (2001), 95-112, 109.

³ R. Bloes, *Le Plan Fouchet et le Problème de l’Europe Politique*, (Bruges 1970) 212.

⁴ M. Cini, *European Union Politics*, (Oxford 2007) 103-104.

⁵ A. Moravcsik, ‘De Gaulle Between Grain and Grandeur : The Political Economy of French EC Policy, 1958-1970 (Part I)’, *Journal of Cold War studies* 2 (2000), 3-43.

voor het Verenigd Koninkrijk, hetgeen zou kunnen leiden tot een sterker wordende roep tot lidmaatschap van de Britten bij de Europese Economische Gemeenschap. Het Franse initiatief was volgens Moravcsik dus voornamelijk een manier om de Britten buiten de EEG te houden. Frankrijk zou op die manier geen economische concurrentie ondervinden van het Verenigd Koninkrijk binnen de EEG en maximaal kunnen profiteren van de Europese economische samenwerking, vooral in termen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid.

Wanneer we de theorie van het Liberal Intergovernmentalism toepassen op het Nederlandse beleid aangaande de onderhandelingen over de totstandkoming van een Europese politieke unie, zou dit dus betekenen dat economische belangen, onder invloed van de sterkste Nederlandse belangengroeperingen, de doorslag hebben gegeven voor het bepalen van het Nederlandse standpunt, het verwerpen van het Fouchet Plan. Deze theorie krijgt bijval van Bloes, die stelt dat de Nederlandse regering nauw gelieerd is aan de economische sector, waarin de belangengroeperingen goed georganiseerd zijn. Hij stelt dat de relatie tussen economische belangengroeperingen en de overheid soms zo hecht is dat er sprake is van interpenetratie. Deze verstrengeling van de publieke en de privésector doet zich zowel op nationaal niveau als op Europees niveau voelen. Op nationaal niveau hebben belangengroeperingen relatief gemakkelijk toegang tot besluitvormingsorganen. Op het gebied van buitenlands beleid is de invloed van belangengroeperingen weliswaar subtieler, maar daarom niet minder doorslaggevend.⁶

De theorie van het Liberal Intergovernmentalism lijkt echter te contrasteren met de opvattingen van verschillende auteurs over de redenen waarom Nederland 'nee' heeft gezegd tegen Fouchet. In zijn boek *Two strategies for Europe* stelt Frédéric Bozo dat de kwestie over de rol van de Verenigde Staten in Europa de belangrijkste reden voor het Nederlandse 'nee' tegen Fouchet was.⁷ Nederland zag in de Atlantische Alliantie zijn garantie op het gebied van veiligheid ten tijde van de Koude Oorlog. Het feit dat Frankrijk steeds meer aanstuurde op desintegratie uit de militaire tak van de NAVO en het Amerikaanse nucleaire beleid openlijk uitdaagde, zou ervoor hebben gezorgd dat Nederland zich zorgen maakte over de continuering van de door de NAVO gegarandeerde veiligheid in West-Europa.

⁶ Bloes, *Le Plan Fouchet et le Problème de l'Europe Politique*, 217-218.

⁷ Bozo, *Two Strategies for Europe*, 79.

In het artikel 'De Nederlandse tactiek in de onderhandelingen over een Europese politieke unie (1960-1962): Nee tegen De Gaulle' schrijft ook Hans Nijenhuis dat het wezenlijke bezwaar van Nederland tegen het Fouchet plan lag op veiligheidspolitiek gebied.⁸ De inbedding in het Atlantisch bondgenootschap en de band met de Verenigde Staten vormden volgens Nijenhuis al sinds 1945 de hoeksteen van het Nederlands buitenlands beleid. De NAVO vormde niet alleen de beste garantie voor de Nederlandse veiligheid, maar zorgde er tevens voor dat de grotere landen binnen West-Europa geen directoraat zouden vormen.

Ook Vanke stelt dat veiligheidsmotieven de belangrijkste redenen vormden voor het ingaan tegen de creatie van een politieke unie zoals de Fransen het voorstelden. Hij geeft aan dat Joseph Luns, minister van Buitenlandse Zaken ten tijde van het Fouchet Plan, ook economische motieven had voor zijn negatieve houding ten opzichte van het Fouchet plan. Het meest significante bezwaar lag volgens hem echter op veiligheidsgebied, hetgeen hij samenvat in een citaat van Luns: "Elke vorm van politieke blokformatie tegen de Angelsaksen zou krankzinnig zijn. Dit zou de NAVO bedreigen, en daarmee ons meest essentiële belang".⁹

In twee meer recentere publicaties is voor een middenweg gekozen tussen economische en geopolitieke motieven voor het Nederlandse standpunt. In *Buitenlandse politiek van Nederland* schrijft Duco Hellema dat de politieke instanties die De Gaulle voorstelde de bestaande EEG-instellingen zouden bedreigen, en daarmee de economische integratie zouden ondergraven. Daar voegt Hellema aan toe dat de politieke unie de eenheid binnen de NAVO aan zou tasten.¹⁰ Anjo Harryvan is in zijn proefschrift *In pursuit of influence* nog explicieter in het wijzen op het bestaan van twee motieven voor het Nederlandse standpunt.¹¹ De pogingen van De Gaulle om de Franse grandeur in ere te herstellen werden volgens hem door de Nederlandse beleidsbepalers gezien als ongewenste concurrentie voor het Amerikaanse leiderschap en zorgde voor verzwakking van de westerse veiligheid ten aanzien van de Sovjetdreiging. Een politieke eenwording onder Franse en Duitse leiding zou zorgen voor een blokvorming die schadelijk was voor de Atlantische verhoudingen, maar zou tevens negatieve implicaties hebben op economisch gebied. Den Haag zag de economische tweedeling tussen de rivaliserende blokken, de EEG en de EVA, als nadelig voor Nederland. Wanneer hier

⁸ H. Nijenhuis, 'De Nederlandse tactiek in de onderhandelingen over een Europese politieke unie (1960-1962): Nee tegen de Gaulle!', *Internationale spectator: tijdschrift voor internationale politiek*, volume 41 (1987) 41-49.

⁹ J.W. Vanke, 'An Impossible Union', 96-97.

¹⁰ D. Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995) 224.

¹¹ A.G. Harryvan, *In pursuit of influence: aspects of the Netherlands' European policy during the formative years of the European Economic Community, 1952-1973* (Florence 2007) 141-142.

bovenop ook nog eens een politieke scheiding zou komen zou dit de verdergaande Europese economische integratie alleen maar blokkeren, hetgeen onwenselijk was vanuit Nederlands' economische positie.

Deze bachelor thesis betreft een onderzoek naar de beweegredenen van de Nederlandse regering om tegen het Fouchet plan in te gaan. Het bevat een analyse van het proces van Nederlandse standpuntbepaling gedurende de onderhandelingen omtrent het Fouchet plan. Over de totstandkoming van het Nederlandse 'nee tegen De Gaulle' bestaan dus verschillende opvattingen. In veel literatuur wordt voornamelijk gewezen op de geopolitieke motieven die Nederland had om het voorstel af te wijzen. Ten tijde van de Koude Oorlog zou Nederland vooral vertrouwd hebben op de Verenigde Staten en de NAVO om de veiligheid van West-Europa te garanderen. Nederland was bang dat het ontstaan van een Politieke unie op Franse voorwaarden de trans-Atlantische verhoudingen onder druk zou zetten. Er zijn echter aanwijzingen die erop duiden dat niet dergelijke realistische, geopolitieke belangen, maar economische belangen ten grondslag liggen aan het Nederlandse 'nee'. Robert Bloes stelt dat de oorzaak te vinden is in de geschiedenis van Nederland. De bloeiende economie had volgens Bloes ervoor gezorgd dat Nederland zich internationaal gezien een uitzonderlijke status had verschaft, die ver boven zijn geografische en militaire kracht uitsteeg. Nederland wilde volgens Bloes deze opgebouwde kracht als handelsnatie behouden door het Franse voorstel resoluut af te wijzen.¹² Deze visie lijkt beter verenigbaar met de theorie van Moravcsik, die de nadruk legt op de doorslaggevendheid van economische belangen in de besluitvorming van staten. De hoofdvraag van deze bachelor thesis luidt dan ook: In hoeverre lagen economische motieven, voortgekomen uit de belangen van invloedrijke binnenlandse economische belangengroeperingen, dan wel veiligheidsmotieven, voortgekomen uit de geopolitieke belangen van Nederland, ten grondslag aan de Nederlandse standpuntbepaling met betrekking tot het Fouchet Plan?

Deze Bachelor thesis bevat een analyse van de doorslaggevende factoren die de totstandkoming van een Europese politieke unie, zonder het Verenigd Koninkrijk, voor Nederland onacceptabel maakten. Het betreft een onderzoek naar hoe deze factoren invloed hebben gehad op de beslissing van de Nederlandse beleidsbepalers om het Fouchet Plan af te wijzen. Deze thesis begint met een uitwerking van de ontwikkelingen op het gebied van de

¹² Bloes, *Le Plan Fouchet et le Problème de l'Europe Politique*, 213.

Europese integratie die voortvloeit uit de onderhandelingen over een politieke unie. In het eerste hoofdstuk worden vervolgens de standpunten van de Nederlandse regering tijdens de onderhandelingen behandeld. Het tweede hoofdstuk betreft een analyse van de standpunten die leefden in het Nederlandse parlement, waarbij wordt besproken in hoeverre deze overeenkwamen dan wel afweken van die van de regering. In het derde hoofdstuk wordt ingegaan op de standpunten van Nederlandse economische belangengroeperingen en wordt besproken in hoeverre deze invloed hebben gehad op de bepaling van het Nederlandse standpunt. Ten slotte zal in de conclusie aandacht worden besteed aan de beantwoording van de hoofdvraag van deze thesis.

Achtergrond en voorgeschiedenis

Voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd de Nederlandse positie in de internationale wereld gekenmerkt door neutraliteit. Susanne Bodenheimer stelt dat dit vooral voortkwam uit het feit dat neutraliteit werd gezien als de sleutel tot de garantie voor veiligheid voor kleine staten, die zelf niet de militaire mogelijkheden hadden om hun beleid via geweld te verdedigen tegen grotere staten. Ook andere factoren speelden volgens Bodenheimer een rol.¹³ De status van Nederland als koloniaal rijk leverde het een aanzienlijke politieke onafhankelijkheid op. Aangezien Nederland wilde voorkomen dat hun koloniën zouden worden aangevallen door andere koloniale machten was het in Nederlands belang om deze andere machten niet te tarten. Tevens speelde de prominente positie van Nederland in de wereldhandel een rol. Nederland was gebaat bij een politiek van neutraliteit om zijn economische belangen niet in de weg te zitten wanneer het ging om het drijven van handel. Tenslotte werd de Nederlandse positie van neutraliteit versterkt door het delen van belangen met het Verenigd Koninkrijk. De Britten waren zelf als grote handelsnatie gebaat bij een internationale omgeving die gunstig was voor wereldhandel. De Britten zagen de onschendbaarheid van Nederland als een voorwaarde voor hun eigen veiligheid, en stelden daarmee zichzelf garant voor de veiligheid, onafhankelijkheid en neutraliteit van Nederland.

De neutrale positie van Nederland in de internationale wereld veranderde radicaal na 1945. In de internationale machtsverhoudingen namen de Verenigde Staten de rol van leider in. Voor Nederland werd de band met de Verenigde Staten de garantie voor veiligheid in het tijdperk na de tweede wereldoorlog. De inbedding in de door de Amerikanen geleide NAVO vormde na 1945 volgens Hans Nijenhuis dan ook de hoeksteen van het Nederlands buitenlands beleid.¹⁴ Nijenhuis stelt dat naast het aspect dat een bondgenootschap met de machtigste democratie de beste garantie voor de Nederlandse veiligheid vormde, het Atlantische bondgenootschap ook een steun leek tegen een dreigend directoraat van de grotere landen binnen West-Europa. Binnen de NAVO waren alle Europese landen relatief gelijk, door het enorme machtsoverwicht van de Verenigde Staten. De prioriteit werd in Den Haag volgens Nijenhuis dan ook verleend aan ‘Atlantische belangen’, boven ‘Europese belangen’.

¹³ S. Bodenheimer, *Political Union: a microcosm of European politics* (Leiden 1967) 162-163.

¹⁴ H. Nijenhuis, ‘De Nederlandse tactiek in de onderhandelingen over een Europese politieke unie (1960-1962)’, p. 41

De NAVO mag dan de garantie gevormd hebben voor de veiligheid, op economisch gebied richtte Nederland zich wel degelijk op Europa. Op initiatief van de Franse politici Jean Monnet en Robert Schuman werd een plan gepresenteerd dat allereerst op Frans-Duitse economische samenwerking was gericht, maar al gauw een project werd waaraan ook Nederland, België, Luxemburg en Italië deelnamen. De samenwerking tussen de zes West-Europese landen zou vanaf dat moment economisch van aard zijn, hoewel het Schumanplan voor alles een politiek doel had, namelijk Frans-Duitse verzoening in het naoorlogse tijdperk. De Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) die door ‘de Zes’ in 1950 werd opgericht, betekende de introductie van supranationale samenwerking. Voor het eerst in de geschiedenis zouden zes landen in West-Europa vrijwillig een deel van hun soevereiniteit afstaan om een gezamenlijk doel te bereiken.¹⁵

Na de start van de EGKS ontstond binnen de lidstaten al gauw de behoefte om ook op politiek gebied een nauwere samenwerking te beginnen. Het was Frans minister van defensie René Pleven die in oktober 1950 een plan lanceerde voor het opstellen van een gezamenlijk defensiebeleid tussen de lidstaten van de EEG. In de onderhandelingen omtrent het oprichten van deze Europese Defensiegemeenschap (EDG) zou tevens gesproken worden over het oprichten van een Europese Politieke Gemeenschap (EPG).¹⁶ In het begin was de reactie van Nederland negatief, omdat het vond dat een dergelijk defensiebeleid de NAVO zou kunnen schaden en daarmee de relatie met de Verenigde Staten. In 1951 veranderde echter het Amerikaanse beleid. Onder het credo “Bring our boys home” vonden de Verenigde Staten dat Europa meer voor zijn eigen veiligheid moest doen. De Nederlandse houding werd hierdoor ook positiever ten aanzien van het Plan-Pleven. Onder aanzienlijk Amerikaanse en Britse druk slaagden de lidstaten erin om hun onderlinge meningsverschillen op te lossen, hetgeen resulteerde in het tekenen van het Verdrag van Parijs op 27 mei 1952. Het verdrag moest echter nog geratificeerd worden door de verschillende landen. Frankrijk, uitgerekend de initiatiefnemer van de EDG, lag dwars. De verschillende nationalistische, of meer specifiek gaullistische, en communistische krachten die leefden in de Franse politiek zorgden ervoor dat de EDG strandde in het Franse parlement, hetgeen tevens het einde betekende van de onderhandelingen omtrent de EPG.¹⁷

¹⁵ W.J.P. Hermans e.a., *Uitgerekend Europa, geschiedenis van de Europese integratie* (Amsterdam 2004) 73.

¹⁶ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 182.

¹⁷ Harryvan, *In Pursuit of Influence*, 48-51.

Hoewel de Europese integratie dus een halt was toegezegd op politiek gebied, boekten de Zes op gebied van economische samenwerking snel vooruitgang. Middels het Verdrag van Rome, getekend door de Zes in 1957, zag naast de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) ook de Europese Economische Gemeenschap (EEG) het levenslicht. Vanaf 1945 had Nederland al geprobeerd om de handelsbelemmeringen in Europa te verminderen. In de EEG werd een gemeenschappelijke markt bepleit, waarmee het pad van sectorgewijze integratie zoals in de EGKS was ontstaan werd verlaten. Door verschillende commentatoren is gewezen op het open, exportgeoriënteerde karakter van de naoorlogse Nederlandse economie. De actieve Nederlandse rol in de totstandkoming van deze EEG kan dan ook worden verklaard doordat Nederland belang had bij liberalisering van de Europese handel.¹⁸

De verdergaande samenwerking op economisch gebied werd door Nederland dus als een positieve ontwikkeling gezien. Het was echter nimmer de bedoeling van Nederland dat de economische samenwerking op zou houden bij de zes lidstaten van de EEG. Vanaf het moment dat het EEG-verdrag van kracht werd, probeerde Nederland zonder succes tot een samenwerking te komen op economisch gebied met de Europese landen die uitgesloten waren van het EEG-verdrag. De Nederlandse pogingen om een ruimer gebied van handelsliberalisering te creëren werden echter steeds tegengegaan door de grote lidstaten. De landen die het EEG-verdrag als te vergaand hadden beschouwd, het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Zweden, Oostenrijk, Portugal en Zwitserland, richtten in 1960 de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA) op. Met de oprichting van de EVA was Europa gesplitst in twee economische blokken, de EEG en de EVA.¹⁹

Ondertussen waren vanaf 1959 weer informele gesprekken gaande over samenwerking op politiek gebied tussen de Zes. In 1958 had De Gaulle een poging gedaan om te komen tot een triumviraat, een samenwerking tussen de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Deze drie naties zouden samen de leiding moeten nemen binnen de NAVO, welke naar de mening van De Gaulle niet goed functioneerde. Toen de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk hiertoe niet bereid bleken, richtte De Gaulle zich op politieke samenwerking in Europa. In 1959 en 1960 werd van zowel Italiaanse als Franse zijde voorstellen gedaan om te komen tot politieke consultatie tussen de lidstaten van de EEG.²⁰

¹⁸ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 195-196.

¹⁹ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 200-201.

²⁰ Harryvan, *In Pursuit of Influence*, 141-142.

Halverwege 1960 werden deze plannen steeds concreter, en zouden de jaren die volgden onderwerp van gesprek zijn binnen de Zes.

HOOFDSTUK 1: De Nederlandse regering

Dit hoofdstuk bevat een chronologische uitwerking van de standpunten van de Nederlandse regering in de onderhandelingen over een politieke unie, in de periode van 5 augustus 1960 tot 17 april 1962. Aan de hand van vijf belangrijke momenten tijdens de onderhandelingen worden de motieven besproken die ten grondslag lagen aan de sceptische houding van Nederland ten aanzien van de Franse voorstellen tot politieke samenwerking.

Rambouillet - 5 augustus 1960

Hoewel al enige tijd informeel onderwerp van gesprek tussen regeringsleiders, werd het opzetten van een Europese Politieke Unie voor het eerst concreet op 5 augustus 1960, tijdens een ontmoeting tussen Konrad Adenauer en Charles de Gaulle in het Franse Rambouillet. Al voor deze ontmoeting tussen de Duitse en Franse leiders, uitte minister van Buitenlandse Zaken Luns zijn zorgen over eventueel daaruit voortvloeiende nieuwe initiatieven van Franse zijde om tot een politieke institutionalisering te komen tussen de EEG-landen.²¹ Tijdens de besprekingen met Adenauer kwam De Gaulle dan ook inderdaad met een voorstel om tot politieke samenwerking te komen tussen de Zes, hetgeen naar eigen zeggen nodig was vanwege de felle Sovjetpolitiek en het gebrek aan Amerikaanse leiding in de wereldpolitiek. De Nederlandse regering vermoedde dat De Gaulle zijn belangrijkste motief onuitgesproken liet, het streven naar een vorm van Europese samenwerking, het zogenaamde *Europe des patries*, waarin Frankrijk de leidersrol zou vervullen.²² Het initiatief van De Gaulle behelsde een nieuw verdrag, waarin een raad van regeringsleiders zou worden ingesteld, waarin naar behoefte premiers, ministers van Buitenlandse Zaken of andere ministers zitting zouden hebben. Onder deze raad zouden vervolgens vier commissies vallen, welke zich respectievelijk bezig zouden houden met politieke, militaire, economische en culturele aangelegenheden.²³ Hoewel nog geen concrete voorstellen gedaan waren, bleek uit de eerste analyse van de Franse initiatieven dat de vrees van Luns gegrond was. De plannen van De Gaulle gingen op enkele punten lijnrecht in tegen fundamentele beginselen van het Nederlands buitenlands beleid, welke uiteengezet zijn in een memorandum van het ministerie

²¹ Nationaal Archief Den Haag (NA), toegang 2.05.118, inventarisnummer 28663, Minister Luns aan staatssecretaris Van Houten, 1 augustus 1960.

²² NA, 2.05.118, 28663, Memorandum Buitenlandse Zaken nummer 42, 9 augustus 1960.

²³ Ibidem.

van Buitenlandse Zaken van 9 augustus.²⁴ Allereerst waren er voor Nederland veiligheidsmotieven om het Franse voorstel als een gevaar te zien. Voor Nederland was de NAVO de organisatie die bij uitstek verantwoordelijk was voor de Westelijke verdediging en voor de coördinatie van het politieke beleid tegen het Sovjetblok. Indien een nieuw orgaan zou worden opgericht dat zich met deze zelfde zaken bezig zou houden, zou de positie van het Westen in militair opzicht alleen maar worden verzwakt. De veiligheid van Europa hing in eerste en laatste instantie af van Amerika. Hetgeen in Rambouillet besproken was, leek te duiden op een miskennis van het overwegende belang van zo nauw mogelijke samenwerking met de Verenigde Staten op politiek en militair gebied. Vervolgens werden in het memorandum ook bezwaren tegen het Franse voorstel aangegeven die betrekking hadden op de economische samenwerking. Nederland was altijd voorstander geweest van zo nauw mogelijke handelsbetrekkingen tussen het Verenigd Koninkrijk en de EEG. In de visie van De Gaulle over de toekomst van de Europese samenwerking tussen de Zes zou echter geen plaats zijn voor het Verenigd Koninkrijk. De oprichting van een nieuwe exclusieve politieke club zou met dit streven dan ook onverenigbaar zijn. Tevens vreesde Nederland dat de uitvoering van het Verdrag van Rome in het geding zou komen.²⁵

Nederland had dus zowel geopolitieke motieven als economische motieven om het voorstel van De Gaulle sceptisch te ontvangen. De Atlantische verhoudingen speelden hierin een belangrijke rol, in het bijzonder de relatie met de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. In de Tweede Kamer stelde premier De Quay dat, naast de bezwaren op economisch gebied ten aanzien van de gemeenschappen, de regering haar beoordelingen van de Franse plannen in de allereerste plaats zou geven tegen de achtergrond van haar NAVO-beleid.²⁶ Tijdens een ontmoeting met de Ambassadeur van de Verenigde Staten, Philip Young, werd Luns bevestigd in zijn angst dat een eventueel op te richten politieke unie schadelijk zou kunnen zijn voor de relatie met de Verenigde Staten en de NAVO. In dit gesprek stelde Young dat de Amerikaanse Regering zich grote zorgen maakte over mogelijke pogingen van Frankrijk om de NAVO te verzwakken, en sprak de hoop uit dat door de Nederlandse regering in de besprekingen van het plan van De Gaulle “duidelijke taal zal worden gesproken”.²⁷ Nederland was verder al geruime tijd voorstander van het toetreden van het

²⁴ NA, 2.05.118, 28663, Memorandum Buitenlandse Zaken nummer 42, 9 augustus 1960.

²⁵ NA, 2.05.118, 28663, ambassadeur in Bonn aan Luns, 19 augustus 1960.

²⁶ Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1960-1961, p. 86, *Algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting 1961*, 5 oktober 1960, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

²⁷ NA, 2.05.118, 28663, Luns aan Van Houten, 30 augustus 1960.

Verenigd Koninkrijk tot de EEG. De Brits-Duitse toenadering die plaatsvond in de vorm van een ontmoeting tussen Adenauer en MacMillan op 10 augustus 1960, waarin gesproken werd over het oplossen van problemen tussen de Zes en de Zeven, bracht hoop dat Britse toetreding in de nabije toekomst mogelijk was, hoewel het Britse standpunt hieromtrent nog onduidelijk was.²⁸ Luns sprak in de ministerraad op 12 augustus dan ook dat er sprake zou zijn van het loswrikken van de as Bonn-Parijs, ten faveure van het overbruggen van de kloof tussen de Zes en de Zeven.²⁹ Tevens bleek uit correspondentie van de Nederlandse Ambassade in Washington dat het Amerikaanse standpunt ten opzichte van de economische splitsing in Europa aan het veranderen was. Het samengaan van de Zes en de Zeven zou niet meer gezien worden als een economische dreiging, maar juist als een wenselijke situatie op geopolitiek gebied. In het licht van de verscherping van de Koude Oorlog zouden de Verenigde Staten economische concessies willen doen ter wille van de politieke voordelen die een toenadering tussen de Zes en de Zeven voor het Westelijke blok zou betekenen.³⁰ Een dergelijke verandering van de houding van de Verenigde Staten zou betekenen dat Nederland aan zou kunnen sturen op maximale Europese economische samenwerking zonder de relatie met zijn Amerikaanse bondgenoot te schaden.

De plannen van De Gaulle kwamen dus voor Nederland op een verkeerd moment. In een tijd van intensivering van de Koude Oorlog voelde Nederland de behoefte om de Verenigde Staten niet te tarten door een politiek blok te vormen binnen Europa, welke een verzwakking van de NAVO zou betekenen. Het was immers de NAVO en in het bijzonder de Verenigde Staten die Nederland zijn veiligheidsgarantie bood. Tegelijkertijd leken de plannen van De Gaulle de in gang gezette toenadering tussen de EEG en het Verenigd Koninkrijk te dwarsbomen, en heerste onder de Nederlandse regering de angst dat de politieke samenwerking de economische samenwerking binnen de EEG zou overvleugelen. In het najaar van 1960 begon De Gaulle aan zijn ronde langs lidstaten van de EEG om over te gaan tot het polsen van de heersende opvattingen. In het gesprek dat De Gaulle had met Luns op 31 augustus, gaf Luns zijn bezwaren aan ten aanzien van de Franse plannen, die voor Nederland onacceptabel waren ten aanzien van de Nederlandse standpunten ten opzichte van de NAVO, alsmede de EEG.³¹

²⁸ NA, 2.05.118, 28663, The Economist Newspaper Limited, 18 augustus 1960.

²⁹ NA, 2.02.05.02, Ministerraad (MR), Notulen Ministerraad, 12 augustus 1960.

³⁰ NA, 2.05.118, 28663, Nederlandse ambassade aan minister van Buitenlandse Zaken, 23 augustus 1960.

³¹ NA, 2.05.118, 28664, memorandum Luns, 1 september 1960.

Conferentie van Parijs – 10 en 11 februari 1961

Nadat consultaties tussen de verschillende lidstaten hadden plaatsgevonden over de Franse voorstellen, werden deze plannen voor het eerst gezamenlijk besproken op 10 en 11 februari tijdens een conferentie in Parijs. In de ministerraad is het door Nederland in te nemen standpunt uitvoerig besproken. Aangezien er geen aanwijzingen waren dat de plannen van De Gaulle ten aanzien van de door hem beoogde politieke unie waren veranderd, zou volgens minister Luns het Nederlandse standpunt dezelfde moeten zijn als in zijn besprekingen met De Gaulle op 31 augustus 1960. Opvallend was de inbreng van minister van Defensie, Simon Hendrik Visser, die stelde dat binnen de defensiecommissie het gedachtegoed heerste dat spijtig gevonden werd dat binnen de NAVO de ministers van Defensie niet regelmatig bijeenkwamen. Het verdiende volgens hem aanbeveling dat bijeenkomsten in kleinere kring plaats zouden vinden. Minister Visser toonde begrip voor het standpunt van minister president De Quay die dit een uitholling van de NAVO leek, maar was tegelijkertijd van mening dat ministers van landen met gemeenschappelijke belangen met elkaar in overleg zouden moeten kunnen komen. Minister Luns haakte daarop in door te stellen dat hij het daarmee eens was, maar dat dit wanneer dit zou leiden tot institutionalisering van het politieke overleg zoals de Fransen het voorstelden, dit door de overige NAVO-landen als ondermijning van de Atlantische organisatie gezien zou worden.³²

Luns leek dus vooral overtuigd van de schade die een door Frankrijk geleide politieke samenwerking tussen de Zes zou betekenen voor de NAVO. In een memorandum aan de ministerraad zette Luns nogmaals de bezwaren uiteen ten aanzien van de Franse voorstellen. De minister bleef consequent in het wijzen op de bezwaren ten aanzien van de gevolgen van een politieke unie vis-à-vis zowel de Europese integratie als de NAVO. Hij werd daarin voornamelijk geleid door geopolitieke motieven. Hij stelde dat in het bijzonder de besprekingen tussen de Zes over zaken die in de NAVO besproken werden voor Nederland negatieve consequenties zullen hebben. Diverse landen in het Atlantische bondgenootschap, en met name Amerika, maar ook Canada, Noorwegen en Denemarken, hadden reeds verklaard geen genoegen te kunnen nemen met de vorming van een Europees blok van staten. Luns gaf weliswaar tevens aan dat de plannen van De Gaulle schadelijk zouden kunnen zijn voor de bestaande gemeenschappen, maar beschrijft dit meer in termen van het verkrijgen van eenheid in het na de Tweede Wereldoorlog verbrokkelde West-Europa dan in economische termen. Hij citeerde hiervoor uit een Memorie van Antwoord waarin uiteengezet is waarom

³² NA, 2.02.05.02, MR, Notulen Ministerraad, 27 januari 1961.

de plannen van De Gaulle lijnrecht in strijd waren met de beginselen van de Nederlandse integratiepolitiek: “Het doel van de integratiepolitiek is allereerst interne eenheid te brengen in het verbrokkelde Europa, teneinde de voorwaarden te scheppen, waaronder het mogelijk zal zijn aan de vereniging van de betrokken landen tot een interne zowel als externe eenheid, staatkundige gestalte te kunnen geven in de vorm van een federatie.³³ Het in het Verdrag van Rome neergelegde integratiestreven was volgens Luns nimmer bedoeld als een vorm van economische samenwerking als doel op zich zelf. De economische integratie zou moeten worden gezien als een versmelting van de nationale belangen, hetgeen ten slotte zou moeten leiden tot een politieke eenheid. De plannen van De Gaulle waren volgens Luns principieel tegengesteld aan deze integratiegedachte.³⁴

Met betrekking tot de conferentie van Parijs concludeerde Luns dat Nederland wel eens alleen zou kunnen staan in het afwijzen van de Franse plannen. Hij stelde dat Italië, België en Luxemburg niet afwijzend staan tegenover de voorstellen van De Gaulle. Duitsland was het enige land dat sceptisch was over de voorstellen, Luns vermoedde echter dat de terughoudendheid van Duitsland wel eens weggenomen zou kunnen worden in de nog voor de conferentie van Parijs plaatsvindende besprekingen tussen Adenauer en De Gaulle. Het was volgens Luns namelijk bekend dat de bondskanselier er bij voortduring naar streefde om het Franse staatshoofd niet tegen zich in het harnas te jagen. De Nederlandse houding zou moeten zijn om te wijzen op de wenselijkheid van het betrekken van het Verenigd Koninkrijk in het politieke overleg. Daarnaast zou Nederland erop moeten aandringen dat er een ambtelijke commissie ingesteld zou worden. In deze commissie zou de beraamde Europese Politieke samenwerking bestudeerd worden. De wensen van de onderlinge lidstaten besproken zouden worden. Op deze manier zou waardevolle tijdwinst geboekt kunnen worden om een uitnodiging van het Verenigd Koninkrijk tot het politieke overleg zodanig voor te kunnen bereiden dat deze in goede aarde zou vallen.³⁵ Een uitnodiging van de Britten zou vanuit Nederlands oogpunt een oplossing zijn voor het wegnemen van de Nederlandse bezwaren. Britse deelname zou een sterkere Atlantische invloed betekenen binnen de Europese politieke samenwerking, hetgeen de Verenigde Staten zou verwelkomen.

³³ NA, 2.05.118, 18753, Luns aan ministerraad, 2 februari 1961.

³⁴ HTK 1960-1961, p. 564, *Vaststelling hoofdstuk III (Departement van Buitenlandse Zaken)*, 22 februari 1961, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

³⁵ NA, 2.05.118, 18753, Luns aan ministerraad, 2 februari 1961.

In het ministerraadoverleg dat volgde, werd door minister van Maatschappelijk Werk Marga Klompé naar voren gebracht dat de opstelling van Luns ervoor zou zorgen dat Nederland in het negatieve zou blijven. Klompé gaf aan dat onderlinge politieke consultatie haar niet geheel onwenselijk leek. Luns reageerde hier wederom op met het argument dat politieke consultatie op zich niet onwenselijk zou zijn, maar dat de Zes geen tegengesteld beleid aan de NAVO zouden moeten voeren. De ministerraadsvergadering werd gesloten met de opmerking dat de Raad akkoord ging met de standpunten van Luns zoals uiteengezet in zijn memorandum van 2 februari.³⁶

Uiteindelijk is door de Nederlandse delegatie gekozen om af te zien van het voorstel om het Verenigd Koninkrijk bij de besprekingen te halen. Aanleiding hiertoe waren tekenen dat de Franse regering bereid zou zijn om hierin mee te gaan, en als voorwaarde te stellen dat Nederland in dat geval akkoord zou gaan met Franse voorstellen.³⁷ Luns geloofde echter dat het Verenigd Koninkrijk in deze fase een uitnodiging naast zich neer zou leggen, en dat het dus het risico liep zich hiermee te binden aan de Franse plannen zonder dat het Verenigd Koninkrijk zich bij de besprekingen zouden voegen. Saillant hieraan is dat na de conferentie van Parijs is gebleken dat de Britten wel degelijk openstonden voor toetreding tot de politieke besprekingen. Had Luns dit geweten, zou hij in Parijs sterker hebben gestaan.³⁸

Het Nederlandse standpunt ten aanzien van de Franse plannen tijdens de conferentie van Parijs bleef dus dezelfde als ervoor. De Franse plannen waren voor Nederland onacceptabel. Luns zag dit vooral vanuit veiligheidsperspectief. Ondanks het feit dat in de ministerraad een wat meer positievere houding ten opzichte van de politieke topbesprekingen leek te bestaan, was Luns overtuigd dat de Franse voorstellen schadelijk zouden zijn voor de NAVO. Om niet het gevaar te lopen dat Nederland geïsoleerd zou raken binnen de Zes werd niet gekozen voor een harde afwijzing, maar werd door middel van het voorstellen van een studiegroep gekozen voor een tactiek van tijdrekken. In een memorandum aan de ministerraad stelde Luns na de besprekingen in Parijs niet van mening te zijn veranderd ten opzichte van de Franse plannen. Primair motief voor De Gaulle zou zijn het wereldpolitieke en het daarmee samenhangende Atlantische aspect. De generaal zou zich als doel gesteld hebben zijn geopolitieke doelen te verwezenlijken, hetgeen schade zou toebrengen aan de Atlantische alliantie. De Franse

³⁶ NA, 2.02.05.02, MR, Notulen Ministerraad, 3 februari 1960.

³⁷ NA, 2.05.118, 28667, Baron van Ittersum aan Luns, 3 februari 1961.

³⁸ NA, 2.05.118, 28667, Luns aan ambassade Londen, 15 februari 1961.

voorstellen zouden de bestaande splitsing in Europa verder accentueren en leiden tot een Frans-Duitse en een Engelse groep, hetgeen het overbruggen van verschillen zou bemoeilijken. In de ingestelde studiecmissie zou Nederland er dan ook op aan moeten dringen om het Verenigd Koninkrijk toe te voegen aan het politieke overleg. Door het betrekken van Engeland bij de besprekingen zou het draagvlak van de besprekingen van wereldproblemen worden verruimd en zou de door de NAVO gevreesde blokvorming kunnen worden voorkomen.³⁹

Conferentie van Bonn - 18 juli 1961

De uitkomst van de conferentie van Parijs was zoals Nederland die zich gewenst had. De voorgestelde studiecmissie met afgevaardigden van alle lidstaten werd ingesteld, hetgeen tijdwinst betekende voor Nederland. Voor Nederland werd baron de Vos van Steenwijk toegevoegd aan de commissie. Onder leiding van de Fransman Christian Fouchet zou de commissie toewerken naar een gezamenlijk voorstel welke op een conferentie in Bonn later dat jaar besproken zou worden. Na de instelling van de commissie op 16 maart werden diverse besprekingen gehouden. In een memorandum van Buitenlandse zaken ten behoeve van de ministerraadvergadering van 17 april werd uiteengezet wat er besproken was en waar de bezwaren van Nederland lagen ten aanzien van de voorstellen zoals ze besproken werden in de commissie. Gesteld werd dat op het gebied van de ontwikkeling van de Europese gemeenschappen en culturele samenwerking geen bijzondere problemen voor Nederland bestonden. De situatie met betrekking tot de Franse voorstellen over conferenties van regeringshoofden was des te moeilijker. Vooral het feit dat de huidige plannen een onbeperktheid van onderwerpen bespreekbaar liet, was voor Nederland onaanvaardbaar. De mogelijkheid om dit bezwaar te ondervangen door Britse participatie aan het politieke overleg stuitte binnen de commissie op weerstand. Voor Nederland was het in ieder geval van belang om bezwaar te maken tegen het bespreken van alle militaire onderwerpen, welke uitsluitend in de NAVO thuis zouden horen.⁴⁰

Nederland zag in de plannen die besproken werden in de commissie Fouchet dus slechts bezwaren op geopolitiek gebied. Het feit dat Nederland alleen stond in de oppositie van de Franse plannen deed het beseffen dat het nodig was te zoeken naar een bondgenoot. België,

³⁹ NA, 2.05.118, 18753, Luns aan ministerraad, 7 maart 1961.

⁴⁰ NA, 2.05.118, 18753, memorandum ten behoeve van Ministerraad, 17 april 1961.

waar Paul-Henri Spaak premier was geworden, leek daarvoor de aangewezen partner. In een brief aan minister Luns schreef de Vos van Steenwijk over de Belgische opstelling. Spaak was van mening dat Europese politieke samenwerking juist versterkend zou werken voor de NAVO. Wat betreft het Nederlandse voorstel om de Britten uit te nodigen aan de onderhandelingstafel stelde Spaak dat deze dan eerst tot de gemeenschappen toe zouden moeten toetreden. Volgens de Vos van Steenwijk ging Spaak hier aan de ware problematiek voorbij. De ideeën van De Gaulle konden er volgens hem toe leiden dat de NAVO zou desintegreren, of in ieder geval onvoldoende doeltreffend zou zijn. In die gedachtegang was De Gaulle volgens de Vos van Steenwijk een gevaarlijke man, en tevens een man wiens positie ogenschijnlijk sterker was dan in werkelijkheid het geval was.⁴¹ In een Benelux-top op 7 juni maakte Spaak duidelijk dat zijn bezwaar tegen de Franse voorstellen vooral lag op het gebied van de invloed die ze zouden kunnen hebben op de gemeenschappen.⁴² Deelname van het Verenigd Koninkrijk aan het politieke overleg was volgens Spaak geen voorwaarde *sine qua non*, maar slechts wenselijk, anticiperend op toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG.⁴³ Voor België leken er dus economische bezwaren te bestaan tegen de plannen, terwijl Nederland de dreiging vooral zag in termen van de Atlantische verhoudingen. De Beneluxlanden kwamen tot een gezamenlijk standpunt, waarin Nederland met België meeding dat bespreking van NAVO-zaken zou worden aanvaard, mits in geen dele besluitvorming zou plaatsvinden. Voorwaarde voor Nederland was dan wel dat het Verenigd Koninkrijk bij het politieke topperleg betrokken zou worden. De Belgische angst ten aanzien van de Franse plannen werd ook opgenomen in het gezamenlijke standpunt, het bespreken van gemeenschapszaken zou slechts toegelaten worden mits de commissies hierbij betrokken zouden worden op voet van gelijkheid.⁴⁴ In de aanloop naar de conferentie van Bonn had het innemen van een gezamenlijk Beneluxstandpunt als voordeel dat Nederland in Bonn niet meer zo geïsoleerd zou zijn zoals in Parijs het geval was geweest.⁴⁵ Lagen de Nederlandse bezwaren tegen de Franse voorstellen dus voornamelijk op geopolitiek gebied, het Nederlandse standpunt ten aanzien van de gemeenschappen was niet anders dan die van de Belgen. Voor Nederland bleef het wenselijk om de breuk tussen de EEG en de EVA op te heffen.⁴⁶ Nederland zag in de Franse voorstellen echter vooral een bedreiging van de NAVO, de Nederlandse belangen ten aanzien van de gemeenschappen leken niet in gevaar te komen.

⁴¹ NA, 2.05.118, 18753, Baron de Vos van Steenwijk aan minister Luns, 5 juni 1961.

⁴² NA, 2.05.118, 30162, Van Houten aan Luns, 8 juni 1961.

⁴³ NA, 2.05.118, 28670, De Vos van Steenwijk aan Van Houten, 20 juni 1961.

⁴⁴ NA, 2.05.118, 28671, memorandum Van Houten aan ministerraad, 29 juni 1961.

⁴⁵ NA, 2.02.05.02, MR, Notulen Ministerraad, De Quay in ministerraad, 7 juli 1961.

⁴⁶ NA, 2.02.05.02, MR, Notulen Ministerraad, Van Houten in Ministerraad, 5 juli 1961.

Het innemen van een gezamenlijk Beneluxstandpunt betrof dus voornamelijk een kwestie van tactiek, de voornaamste bezwaren die Nederland had tegen de Franse plannen lagen op geopolitiek gebied.⁴⁷

Vlak voor de op 19 juli te houden conferentie in Bonn kwam Frankrijk met een ontwerpverklaring voor de nieuw te vormen Europese politieke unie. Hierin was geheel aan de Nederlandse wensen zoals besproken in de commissie Fouchet voorbijgegaan, het ontwerp werd door Nederland gezien als een parafrase van de Franse voorstellen van voor de instelling van de commissie Fouchet.⁴⁸ Tijdens de conferentie van Bonn kon het gezamenlijke standpunt van de Beneluxlanden echter niet voorkomen dat er verdere stappen werden genomen richting het oprichten van een Europese politieke unie. De commissie Fouchet werd opgedragen te werken aan een verdragsvoorstel om binnen de kortst mogelijke tijd te komen tot een statutair karakter van het politieke overleg. Aan de Nederlandse wensen was in zoverre voldaan dat in de officiële verklaring van de staatshoofden werd opgenomen dat de op te richten Europese politieke samenwerking tot versterking van de NAVO zou moeten leiden.⁴⁹ De Nederlandse beleidsbepalers achtten de uitkomst van de topbespreking dan ook niet ongunstig. Het slotcommuniqué van de conferentie was volgens Minister-president De Quay dermate vaag dat het op verschillende manier geïnterpreteerd kon worden, Nederland was dus door de top in Bonn nergens aan gebonden. Hij achtte het geslaagd dat aan het gemeenschappelijk standpunt van de Beneluxlanden in zoverre gehoor is gegeven dat van uitholling van de NAVO of de Europese gemeenschappen geen sprake was. Minister Luns sloot zich bij de mening van de minister-president aan, volgens hem was Nederland erin geslaagd om een geïsoleerde positie binnen de EEG te voorkomen door niet te negatief te zijn, tevens had Nederland niet volledig door de knieën moeten gaan. Over de toekomstige ontwikkelingen omtrent de onderhandelingen maakte Luns zich echter nog wel zorgen, aangezien in Bonn gebleken was dat De Gaulle geenszins bereid was gebleken om van zijn standpunten af te stappen.⁵⁰

Nederland was dus niet ontevreden na de topconferentie in Bonn. De commissie Fouchet zou echter aansturen op het doen van een voorstel, welke naar alle waarschijnlijkheid Nederlands goedkeuring niet zou hebben. De Nederlandse bezwaren op veiligheidspolitiek gebied bleven

⁴⁷ Ook Nijenhuis erkent dat het innemen van een gezamenlijk standpunt, daarmee de overstap van geopolitieke bezwaren naar meer economische bezwaren, een kwestie van tactiek was. Nijenhuis, H., 'De Nederlandse tactiek in de onderhandelingen over een Europese politieke unie (1960-1962)', 45.

⁴⁸ NA, 2.05.118, 18753, memorandum buitenlandse zaken, 14 juli 1961.

⁴⁹ NA, 2.05.118, 18753, verklaring der staats-of regeringshoofden, 18 juli 1961.

⁵⁰ NA, 2.02.05.02, MR, Notulen Ministerraad, 21 juli 1961.

bestaan, na de conferentie in Bonn zouden deze bezwaren ook steeds meer economisch getint worden.

Vooruitlopende op het voorstel van de commissie Fouchet schreef Franz Italianer, onderchef Directie Integratie Europa, onderdeel van het ministerie van Buitenlandse Zaken, dat de voorstellen in vergelijking met de besprekingen rondom de Europese Defensiegemeenschap in 1954 meer intergouvernementeel van aard waren, in plaats van supranationaal. Nederland zou ervoor moeten waken dat de bestaande economische gemeenschappen niet onder de op te richten politieke unie zouden gaan vallen. Dit zou het risico met zich meebrengen dat ook deze gemeenschappen in intergouvernementele richting zouden worden omgebogen.⁵¹ Intergouvernementele samenwerking zou voor Nederland betekenen dat het gemakkelijker onder druk van een groot land als Frankrijk toe zou moeten geven. Dit zou het moeilijker maken voor Nederland om zijn belangen ten aanzien van de Europese economische samenwerking te verdedigen.

In de ministerraadsvergadering na de topconferentie van Bonn werd staatssecretaris Hans Van Houten aangesproken door minister van Economische Zaken Jan-Willem de Pous en minister van Financiën Jelle Zijlstra op de in Bonn gemaakte afspraken. Afsproken was dat in het kader van de politieke consultaties een werkgroep voor de betrekkingen met Zuid-Amerikaanse landen werd ingesteld. Aanvankelijk had Van Houten ontkend dat deze groep zich ook met economische en financiële kwesties bezig zou houden, later gaf hij toe dat dit toch het geval was. Het leek de beide ministers belangrijk dat dergelijke zaken binnen de gemeenschappen besproken zouden worden en buiten het politieke overleg zouden blijven. Van Houten wees erop dat de Franse president deze werkgroep erdoor had gedrukt. De beste tactiek zou volgens Van Houten zijn om deze werkgroep in het slop te laten lopen.⁵²

Plan Fouchet I - 19 oktober 1961

Na de topconferentie in Bonn deed zich een belangrijke verandering voor, welke van grote invloed zou blijken te zijn op de te voeren onderhandelingen. Op 31 juli had het Verenigd Koninkrijk officieel te kennen gegeven lid te willen worden van de EEG. De Nederlandse scepsis ten aanzien van de Franse plannen veranderde daarmee, in zoverre dat meer de nadruk

⁵¹ NA, 2.05.118, 18753, memorandum F. Italianer, 25 september 1961.

⁵² NA, 2.02.05.02, MR, Notulen Ministerraad, 29 september 1961.

werd gelegd op de wenselijkheid van de toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot zowel de gemeenschappen als het politiek overleg. Het verzet tegen het op 19 oktober 1961 gepresenteerde Fouchet plan, dat wederom in Nederland ontvangen werd als een verdragsvoorstel waarin voornamelijk met Franse leiderschapsambities rekening was gehouden, kreeg daarmee steeds meer een economische dimensie. In een gesprek met de Franse ambassadeur gaf De Vos van Steenwijk aan dat niet gezegd kon worden dat de situatie inzake politieke samenwerking in Europa dezelfde was als ten tijde van de conferentie in Bonn op 18 juli. De Vos van Steenwijk was van mening dat Nederland zich er op zou moeten richten om het Verenigd Koninkrijk zowel tot de Europese Gemeenschappen toe te laten treden als tot de politieke besprekingen. Hij uitte zijn twijfels over de Franse ambities om de politieke institutionalisering te voltooien voor het toetreden van het Verenigd Koninkrijk tot de gemeenschap. Uit het gesprek had hij de indruk gekregen dat het Franse beleid er op gericht zou zijn de toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG te bemoeilijken.⁵³ Deze twijfels werden breed gedeeld door de Nederlandse regering. Tijdens een vergadering van de ministerraad gaven zowel Van Houten als minister-president De Quay aan dat het Nederlandse standpunt moest zijn dat Nederland niet bereid zou zijn een overeenkomst inzake een Europese politieke unie te tekenen voordat duidelijk was dat Engeland tot de EEG toe zou treden. Van Houten geloofde erin dat wanneer Engeland tot de EEG toe zou treden het ook bij de politieke unie wenste te komen, hetgeen voor Nederland van politiek belang zou zijn.⁵⁴ Het officieel kenbaar maken van de wens van het Verenigd Koninkrijk om bij de gemeenschappen te komen werd door Nederland gezien als een positieve ontwikkeling op economisch gebied. De Nederlandse regering vermoedde echter dat Frankrijk de op te richten politieke unie zou gebruiken om het Verenigd Koninkrijk buiten de EEG te houden. Het Nederlandse vermoeden dat het Verenigd Koninkrijk na toetreding tot de EEG ook bereid zou zijn om deel te nemen aan het politieke overleg, zou zorgen voor een Atlantische invloed in de op te richten politieke unie. Wanneer het Verenigd Koninkrijk zou participeren in de besprekingen zou de Nederlandse regering sterker staan in haar wens om uitholling van de NAVO te voorkomen.

In een memorandum ter behandeling in de ministerraad zette Luns de Nederlandse standpunten ten aanzien van het Fouchetplan uiteen. Allereerst was volgens de minister van belang dat de internationale politieke situatie primair een Europese eenheid en solidariteit van alle Europese staten eiste. Een Europese politieke gemeenschap, zeker wanneer deze ook de

⁵³ NA, 2.05.118, inv. Nr 28672, Baron de Vos van Steenwijk aan minister Luns, 24 oktober 1961.

⁵⁴ NA, 2.02.05.02, MR, Notulen Ministerraad, 24 november 1961.

buitenlandse politiek en defensie zou omvatten, eiste deelneming van het Verenigd Koninkrijk. Vervolgens memoreert Luns het mislukken van de besprekingen omtrent het opstarten van een vrijhandelszone tussen de EEG en de EVA. Tijdens deze besprekingen was de Nederlandse regering van mening geweest dat met het afsluiten van het Verdrag van Rome niet gewacht hoefde te worden tot de toenadering tussen de twee economische blokken in Europa een feit was. Destijds waren de Nederlandse verwachtingen niet in vervulling gegaan. Het verdiende daarom volgens Luns aanbeveling dat het Verenigd Koninkrijk niet alleen tot de politieke besprekingen, maar ook tot de economische gemeenschappen toe zou treden voordat een Europese politieke unie tot stand zou komen.⁵⁵

Het Nederlandse standpunt in de verdere onderhandelingen zou dan ook zijn dat Nederland toetreding van de Britten tot zowel de EEG als de politieke bespreking noodzakelijk achtte. Van Franse zijde werd na onderlinge besprekingen aan het verdragsvoorstel in zoverre een concessie gedaan dat aan de passage over het voeren van een gezamenlijk defensiebeleid werd toegevoegd dat dit gedaan zou moeten worden ter versterking van de NAVO. De Nederlandse regering vermoedde echter dat de Fransen een andere interpretatie van deze tekst voor de ogen zou blijven staan dan wenselijk was voor Nederland.⁵⁶

Plan Fouchet II – 18 januari 1962

Aanvankelijk zag het er naar uit dat de Franse regering bereid was om enkele amendementen aan te brengen aan het Fouchetplan, welke het verdragsontwerp tot een redelijke discussiebasis zou maken voor de Nederlandse regering. Dit beeld werd echter op 18 januari 1962 geheel doorkruist toen de Franse delegatie een nieuw ontwerpverdrag indiende. Niet alleen waren alle door de lidstaten voorgestelde amendementen verdwenen, op verschillende terreinen kon voor Nederland gesproken worden van een flinke stap terug in vergelijking met het eerste Fouchetplan. Ten eerste was iedere verwijzing naar de NAVO verdwenen. Vervolgens bood het nieuwe verdragsontwerp geen enkele waarborg voor het ongerept laten van de gemeenschappen. Integendeel, de op te richten unie zou ook onderwerpen kunnen behandelen die voorheen tot de bevoegdheden van de gemeenschappen behoorden. Tevens zou de positie van het Europees parlement bijzonder zwak worden.⁵⁷ Een van de belangrijkste geschilpunten betrof dus de vraag of de op te richten Raad van de unie zich bezig mocht

⁵⁵ NA, 2.05.118, 18753, Luns aan ministerraad, 1 november 1961.

⁵⁶ NA, 2.05.118, 18753, Memorandum Buitenlandse Zaken, 11 december 1961.

⁵⁷ NA, 2.05.118, 18755, Memorandum Buitenlandse Zaken, datum onbekend.

houden met economische vraagstukken. In artikel 2 van het Franse verdragsvoorstel was als een van de doeleinden van de unie opgenomen, de coördinatie en eenmaking van de politiek van de lidstaten op het gebied van de economie. Deze stelling kon door Nederland niet worden geaccepteerd, aangezien het de Raad van de Unie boven de EEG zou plaatsen en daarmee economische belangen van Nederland geschaad zouden worden.⁵⁸

Het verdragsvoorstel van de Fransen stuitte ditmaal op hevig verzet onder alle overige lidstaten. De vijf lidstaten hebben vervolgens getracht om tot een compromisvoorstel te komen. In de alternatieve tekst van de Vijf waren acceptabele regelingen getroffen voor onder andere het veiligstellen van de NAVO, alsmede de Europese gemeenschappen en de bevoegdheden van het Europees Parlement, terwijl bovendien uitzicht geboden werd op een intensievere vorm van samenwerking die meer aansluiting zou vinden bij de Europese gemeenschappen. De Nederlandse delegatie kon tevreden zijn met dit compromis tussen de Vijf aangezien het er zelf in ruime mate aan bijgedragen had door middel van eigen teksten en amendementen. De vraag heerste nu alleen nog of de tegenstellingen tussen de Vijf en Frankrijk overbrugd zouden kunnen worden.⁵⁹

Tijdens ministerieel overleg in Luxemburg zijn vervolgens de geschilpunten besproken. Oorspronkelijke wilde Frankrijk in zijn geheel geen verwijzing naar de NAVO opnemen in het verdrag, terwijl de Vijf overige delegaties in artikel 2, welke de doelstellingen van de unie behelst, opgenomen wensten te hebben: “l’adoption d’une politique de défense commune contribuant au renforcement de l’Alliance atlantique”. In Luxemburg toonden de Fransen zich echter slechts bereid om een verwijzing naar de NAVO op te nemen in de preambule van de verdragstekst: “Conscientes que leur sécurité doit être préservée aussi par une action commune dans le domaine de la défense contribuant au renforcement de l’Alliance atlantique”. Deze Franse concessie was voor Nederland echter niet genoeg. Wanneer de verwijzing naar de NAVO naar de preambule zou worden overgebracht, zou het vereiste van versterking van het Atlantische bondgenootschap niet meer in de doelstellingen opgenomen zijn. Een vermelding in de preambule zou niet meer zijn dan een vriendelijk gebaar richting de NAVO. Op een dergelijke verwijzing zou door de lidstaten bij verschil van mening over de

⁵⁸ NA, 2.05.118, 28676, Directie Integratie Europa (DIE) aan Luns en Van Houten, 19 maart 1962.

⁵⁹ NA, 2.05.118, 18755, DIE aan Luns, 12 maart 1962.

te verkiezen richting van de defensiepolitiek, nauwelijks met succes een beroep kunnen worden gedaan.⁶⁰

Ook met betrekking tot de bezwaren betreffende aantasting van de gemeenschappen leek Frankrijk bereid enigszins water bij de wijn te doen. Frankrijk toonde zich welwillend om de economie uit artikel 2 als doeleinde te schrappen, in ruil voor het opnemen van een tekst waarin staat dat ter optimalisering van het Verdrag van Rome de lidstaten periodiek bijeen zouden kunnen komen ter bespreking van economische aangelegenheden. Dat Frankrijk ook nog eens bereid was op te laten nemen dat aan de inhoud van het Verdrag van Rome niet getornd zou worden middels de nieuw te vormen politieke unie, bleek voor Nederland niet voldoende. Als algemeen Nederlandse bezwaar bleef gelden dat, door de economie niet uitdrukkelijk uit te sluiten, de Raad van de unie tot een soort appèl-instantie zou worden gemaakt voor de Europese gemeenschappen.⁶¹

Op 17 april 1962 kwamen de regeringsleiders in Parijs nogmaals bijeen, waarin eens te meer bleek dat er niet tot overeenstemming gekomen kon worden over een verdragstekst. De opvattingen over de verhouding tot de NAVO en de positie van de Europese Gemeenschappen bleven uiteenlopen.⁶² In de ministerraad benadrukte Luns de moeilijke situatie die in Parijs was ontstaan. Voor Nederland bleven bezwaren bestaan ten aanzien van de Franse plannen. Minister Luns herhaalde nog maar eens dat toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot het politieke overleg vereist was, om de situatie te voorkomen dat de Britten wel tot de economische gemeenschappen zouden toetreden, maar van de politieke unie zou verklaren dat het hem te ver gaat.⁶³ Hieruit blijkt dat Luns toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de gemeenschap niet voldoende vond. Weliswaar was toetreding van de Britten tot de EEG gewenst vanuit economisch oogpunt, het zou niet afdekken dat de Fransen binnen de politieke unie hun geopolitieke doelen na konden streven, welke onverenigbaar waren met die van Nederland. De besprekingen tussen de Zes waren na de bijeenkomst in Parijs in het slop geraakt.

⁶⁰ NA, 2.05.118, 18755. DIE aan Luns, 12 april 1962.

⁶¹ NA, 2.05.118, 18755, DIE aan Luns, 12 april 1962.

⁶² NA, 2.05.118, 18755. Aantekening Buitenlandse Zaken betreffende de gang van zaken in het Europees politiek overleg na 17 april 1962.

⁶³ NA, 2.02.05.02, MR, Notulen Ministerraad, Luns in ministerraad, 19 april 1962.

Deelconclusie standpunten regering

Vanaf de eerste Franse voorstellen om te komen tot een Europese politieke unie was de Nederlandse houding een sceptische. De Nederlandse regering was beducht voor de Franse ambities om het leiderschap in Europa over te nemen, en zag hierin bezwaren op zowel geopolitiek als economisch gebied. Allereerst vreesde Nederland dat een politieke samenwerking binnen de Zes onder Franse leiding zou zorgen voor blokvorming binnen de NAVO. Voor Nederland vormde het Atlantische bondgenootschap, en met name de relatie met de Verenigde Staten, de garantie voor veiligheid ten tijde van een intensivering van de Koude Oorlog. Tevens was het bang dat de politieke unie de bestaande gemeenschappen zou overvleugelen. Een belangrijke kwestie hierin voor Nederland zou zijn dat Frankrijk de toenadering van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG wel eens zou kunnen bemoeilijken. Nederland was al geruime tijd voorstander van uitbreiding van de Europese economische samenwerking en vreesde dat in de plannen van De Gaulle geen plek zou zijn voor het Verenigd Koninkrijk binnen de EEG. Voor Nederland was de voortgaande integratie belangrijk aangezien het in het naoorlogse tijdperk verbrokkelde Europa voor een samensmelting van nationale belangen zorgde, en daarmee voor eenheid. Hoewel de regering dus geopolitieke bezwaren had tegen de dreigende stagnatie van de gemeenschappen, waren het voornamelijk economische belangen die op het spel stonden voor Nederland. De voor Nederland zo voordelige Europese economische samenwerking mocht geen gevaar lopen.

Nadat verschillende consultaties tussen de lidstaten hadden plaatsgevonden over een op te richten politieke Unie en de Franse plannen zich steeds concreter ontvouwd, werd na een conferentie te Parijs op 10 en 11 februari 1961 een studiegroep onder leiding van Fouchet opgericht die tot een uitwerking van de plannen zou moeten komen. In de tijd die volgde hadden de bezwaren van de Nederlandse regering vooral betrekking op geopolitiek gebied. Ten aanzien van de ontwikkeling van de economische gemeenschappen zag het geen grote problemen, het wantrouwde voornamelijk de Franse plannen op veiligheidsgebied. Nederland was echter dermate geïsoleerd in zijn oppositie tegen de Franse plannen dat het tijdens een topconferentie in Bonn op 18 juli 1961 niet kon voorkomen dat de commissie Fouchet opgedragen werd om tot een verdragsvoorstel te komen.

Was de Nederlandse oppositie tegen de Franse plannen tot dan toe voornamelijk geopolitiek getint, na de conferentie van Bonn zouden de bezwaren ook steeds meer op economisch gebied komen te liggen. De bevestiging van het Verenigd Koninkrijk dat het toe zou willen

treden tot de EEG werd door de Nederlandse regering als zeer positief beschouwd, in het Franse Fouchetplan dat in oktober werd gepresenteerd, zag het dan ook steeds meer een Franse manier om het Verenigd Koninkrijk buiten de economische samenwerking te houden. Nederland zou als standpunt houden dat medewerking aan de op te richten politieke unie alleen tot stand zou komen als eerst de toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot zowel de EEG als het politieke overleg een feit was.

Toen in januari 1962 een tweede Fouchetplan werd gepresenteerd, bleek dat met de Nederlandse bezwaren totaal geen rekening was gehouden. Elke verwijzing naar de NAVO was verdwenen, tevens zouden onderwerpen die tot dan toe tot de economische gemeenschappen behoorden ook binnen het politieke overleg besproken kunnen worden. De Franse regering leek in de maanden die volgden enigszins bereid om aan de standpunten van Nederland tegemoet te komen, de bezwaren van Nederland konden echter niet worden weggenomen. Tevens bleef Frankrijk tegenstander van het toevoegen van het Verenigd Koninkrijk aan het overleg. De besprekingen kwamen vervolgens in een patstelling terecht.

De Nederlandse bezwaren in de onderhandelingen omtrent de Franse voorstellen lagen dus primair op geopolitiek gebied. Vanaf het moment dat de voorstellen concreet besproken werden in de commissie Fouchet waren deze voor de Nederlandse regering vanuit veiligheidsperspectief onacceptabel. Op het moment dat het Verenigd Koninkrijk aangaf lid te willen worden van de EEG kwamen daar hele concrete economische bezwaren bij, aangezien Nederland in het politieke overleg een Franse list zag om het Verenigd Koninkrijk buiten de economische samenwerking te houden. Toen de Franse regering ook nog eens niet bereid bleek om zaken aangaande de Europese Gemeenschappen weg te houden uit de besprekingen, leek de voor Nederland zo voordelige economische samenwerking binnen de EEG in gevaar te komen.

Omdat Frankrijk tegenstander bleef van toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de besprekingen, konden de verschillen in opvattingen tussen Nederland en Frankrijk niet worden overbrugd. De uiteindelijke Franse voorstellen waren zowel vanuit geopolitiek als economisch opzicht niet acceptabel voor Nederland. Terwijl Nederland gedurende de hele onderhandelingsperiode bezwaren zag in termen van de bedreiging van de NAVO die de op te richten politieke unie zou vormen, waren daar gedurende het onderhandelingsproces economische motieven bijgekomen. Waar Nederland alleen leek te staan binnen de Zes op het

gebied van bezwaren ten aanzien van de rol van de NAVO in de voorstellen, zorgde de door de Fransen in januari 1962 voorgestelde verdragstekst, waarin expliciet werd vermeld dat gemeenschapszaken ook in de politieke unie besproken zouden kunnen worden, ervoor dat Nederland niet meer alleen stond in zijn oppositie. De standpunten van de lidstaten bleken niet meer verenigbaar met de Franse voorstellen, hetgeen leidde tot een impasse in de onderhandelingen.

HOOFDSTUK 2: De Volksvertegenwoordiging

Robert de Bruin stelt dat het ministerie van Buitenlandse Zaken in het opstellen van beleid officieel alleen verantwoording af te leggen had aan de volksvertegenwoordiging.⁶⁴ Het belang van de volksvertegenwoordiging inzake de Franse voorstellen is temeer aanwezig daar een eventueel verdrag over politieke samenwerking tussen de Zes in het parlement geratificeerd zou moeten worden. Premier De Quay bevestigde dit tegenover de Eerste Kamer. Hij stelde dat eventuele uit het overleg voortkomende resultaten de vorm aan zouden nemen van een verdrag. Dit verdrag zou dan ook aan het Nederlandse Parlement ter goedkeuring worden voorgelegd.⁶⁵ In dit hoofdstuk worden de standpunten van de Nederlandse volksvertegenwoordiging behandeld aan de hand van vier momenten waarin de Franse voorstellen om te komen tot een politieke unie besproken werden in de volksvertegenwoordiging. Hierbij wordt besproken in hoeverre deze overeenkwamen dan wel afweken van de standpunten van de regering. Met name worden de standpunten van de regeringsfracties KVP, CHU, VVD en ARP behandeld, aangevuld met die van oppositiepartijen daar waar deze afweken van die van de regering.

4 en 5 oktober 1960

De scepsis waarmee de Nederlandse regering de aanvankelijke plannen van De Gaulle om tot institutionalisering van Europees buitenlands beleid te komen ontving, werd wijd gedeeld in het Nederlandse Parlement. Tijdens de algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting van 1961 gaven verschillende parlementariërs aan achter het terughoudende standpunt van de regering te staan. Was het regeringsstandpunt negatief tegenover de Franse plannen uit angst voor zowel aantasting van de NAVO als de EEG, de vrees van de verschillende parlamentsleden was voornamelijk gegrond op mogelijke aantasting van de bestaande economische gemeenschappen. Tweede Kamerlid Sieuwert Bruins Slot van de ARP uitte zijn bezwaren ten aanzien van de Franse plannen, in zoverre dat President De Gaulle in een persconferentie van 5 september 1960 uiteen zette dat hem een opzet van politieke samenwerking voor ogen stond, die niet de Europese Gemeenschappen als uitgangspunt zou nemen en waarvan niet één toekomstige Europese gemeenschap de politieke

⁶⁴ R. de Bruin, 'La préparation de la décision au niveau national néerlandais', in : L'institut d'Etudes Politiques de Lyon, *La décision dans les Communautés européennes* (Brussel 1966), 239-255.

⁶⁵ Handelingen Eerste Kamer (HEK) 1961-1962, p. 122, *Algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting 1962*, 29 november 1961, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

hoeksteen zou zijn. Bruins Slot uitte de hoop dat de lidstaten het aan De Gaulle duidelijk zouden kunnen maken dat een politieke samenwerking alleen mogelijk is als er op de weg waarop met de EGKS de eerste stap was gezet, en met het Verdrag van Rome de tweede stap, werd voortgegaan. Daar voegde hij aan toe dat hij hoopte dat het Verenigd Koninkrijk en andere Europese landen wat hem betreft liever vroeg dan laat tot de Europese gemeenschappen toe zouden treden.⁶⁶ Ook VVD'er Pieter Oud stelde dat Nederland diende te streven naar het groeien van de bestaande gemeenschappen en waarschuwde voor de plannen van de Gaulle. De Franse president zou in de economische gemeenschappen een element willen brengen dat er niet in thuis zou horen, namelijk intergouvernementele samenwerking. Voor de bestaande supranationale gemeenschappen zou intergouvernementele samenwerking voor Nederland een stap achteruit betekenen. Nederland diende verder vooral vast te houden aan de doelstellingen van het Verdrag van Rome.⁶⁷ Ook PSP'er Nico van de Veen had met instemming vernomen dat de regering zich tegen de gedachte van De Gaulle had verzet. Ook hij was van mening dat de blokvorming van de Zes onwenselijk was indien dit de verdere integratie zou belemmeren.⁶⁸

KVP'er Carl Romme, partijgenoot van minister Luns en premier De Quay, toonde zich minder negatief ten opzichte van het Franse initiatief. Ook hij zou als principiële bezwaar tegen de voorstellen van De Gaulle hebben dat het aantasting van de gemeenschappen zou kunnen betekenen. Hij dacht echter dat na de besprekingen tussen de lidstaten sinds de eerste plannen van De Gaulle helder geworden zijn, de Franse plannen zo gewijzigd waren dat er niet aan de gemeenschappen getornd zou worden. Hij baseerde dit op uitspraken van Couve de Murville, Frans minister van Buitenlandse Zaken. De Murville stelde dat er geen sprake kon zijn van een aantasting van de EEG, welke naar inzicht van de Fransman de hoeksteen van het Europese gebouw vormde. Romme wees erop dat de plannen van De Gaulle nog erg vaag waren, maar stelde dat Nederland zich voor besprekingen steeds zou moeten openstellen. De handhaving van wat op economisch gebied bereikt was middels het Verdrag van Rome zou dan wel uit de besprekingen moeten blijken. Indien dit het geval zou zijn, zou volgens Romme in beginsel intergouvernementele samenwerking niet geschuwd moeten worden.⁶⁹

⁶⁶ HTK 1960-1961, p. 50-51, *Algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting 1961*, 4 oktober 1960, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

⁶⁷ Ibidem, p. 58-59, 4 oktober 1960.

⁶⁸ Ibidem, p. 106, 5 oktober 1960.

⁶⁹ Ibidem, p. 75-76, 4 oktober 1960.

De Tweede Kamer onthaalde de plannen van De Gaulle dus vooral sceptisch vanwege de angst voor aantasting van de gemeenschappen. Nederland zou vast moeten houden aan hetgeen bereikt was op economisch gebied, de Europese integratie mocht niet in gevaar komen. Slechts premier De Quay bracht naar voren dat de Franse initiatieven wel eens schadelijk zouden kunnen zijn voor de NAVO en daarmee voor de veiligheid van West-Europa.⁷⁰ Waar de Nederlandse regering de Franse plannen met scepsis onthaalde op grond van zowel geopolitieke als economische motieven, overheerste in de Tweede Kamer duidelijk de angst voor de aantasting van de economische gemeenschappen.

21, 22 en 23 februari 1961

Waren bij de ontvangst van de plannen van De Gaulle in 1960 de bezwaren vooral gericht op de aantasting van de Economische Gemeenschappen, na de conferentie van Parijs, waar de Franse voorstellen voor het eerst concreet gepresenteerd waren, verschoof de angst in de Tweede Kamer meer naar de consequenties die een politieke samenwerking tussen de Zes voor de NAVO zouden hebben. Isaïc Diepenhorst, Tweede Kamerlid namens de CHU, stelde dat Frankrijk de groep van de Europese Zes in de NAVO zou willen afscheiden, waarbij De Gaulle dan zelf woordvoerder zou worden van deze groep. Hij stelde dat hem dit ondermijning van het normale NAVO-overleg leek, de Zes zouden in dit geval dan te veel geïsoleerd van Engeland en de Verenigde Staten worden.⁷¹ Hij stelde tevens dat Frankrijk verklaard had niet te tornen aan de uitvoering van het Verdrag van Rome, maar uitte wel de vrees dat de verdere integratie binnen de Gemeenschappen spaak zou lopen.⁷²

Ook Barend Biesheuvel, lid van de ARP, vroeg zich af in hoeverre Frankrijk geruststellende mededelingen had gedaan tijdens de conferentie in Parijs met betrekking tot de Franse visie op het Atlantische bondgenootschap, hetgeen voor hem een onmisbaar element zou zijn bij de beoordeling van de Franse voorstellen.⁷³ Biesheuvel stelde dat hij bij de bestudering van het slotcommuniqué van de conferentie in Parijs niet zo gek veel bezwaren kon ontdekken.

⁷⁰ HTK 1960-1961, p. 86, *Algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting 1961*, 5 oktober 1960, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

⁷¹ HTK 1960-1961, p. 490-492, *Vaststelling hoofdstuk III (Departement van Buitenlandse Zaken)*, 21 februari 1961, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

⁷² Ibidem, p. 547, 22 februari 1961.

⁷³ Ibidem, p. 504-505, 21 februari 1961.

Volgens hem zouden er dan ook zaken zijn, waarvan hij zich kon voorstellen dat deze vragen om politiek overleg binnen de Zes.⁷⁴

In de Tweede Kamer heerste bij de meerderheid tevredenheid over de standpunten die door de regering in waren genomen tijdens de conferentie in Parijs. Toch bestond er, getuige ook het standpunt van Biesheuvel, binnen veel partijen het idee dat de regering wellicht te negatief geweest was. Marinus van der Goes van Naters, namens de PVDA in de oppositie, stelde dat dankzij de invloed van de Duitse bondskanselier Adenauer de plannen van De Gaulle reeds zo gewijzigd waren dat deze een stuk onschuldiger waren geworden voor het Nederlandse kamp. Van der Goes van Naters was van mening dat er op het gebied van buitenlandse politiek van de EEG iets moest gebeuren. Nederland zou zich daarom dus positiever op moeten stellen en zou zich onder geen beding terug mogen trekken uit de politieke besprekingen.⁷⁵ Ook KVP'er Pieter Blaisse stelde dat naar zijn mening een intergouvernementeel politiek overleg tussen de Zes, met duidelijke verbindingen met de gemeenschappen, mogelijk zou moeten kunnen zijn. Nederland diende er hierbij volgens hem wel voor te moeten waken dat de Zes in politiek noch economisch protectionisme zouden verzanden. De belangrijkste bezwaren waren volgens hem weggevallen uit de Franse plannen. Het overleg in het politieke secretariaat tussen de economische ministers was weggenomen. Aan de economische samenwerking die opgebouwd was binnen de EEG gaf dit de zekerheid dat deze niet overvleugeld zou worden door een eventueel politiek secretariaat. Tevens zou het wegvallen van het overleg tussen defensie-ministers zekerheid geven ten opzichte van de NAVO.⁷⁶ Opvallend is dus dat de KVP-fractie wederom een positievere positie innam tegenover de Franse plannen dan minister van Buitenlandse zaken en partijgenoot Luns.

Luns werd in de Tweede Kamer bijgevallen door VVD'er Simon Korteweg, die stelde het niet eens te zijn met de Kamerleden die vonden dat Nederland niet gebaat was bij het alleen maar afwijzen van de Franse voorstellen. De Gaulle zou er volgens hem niet bepaald op uit zijn de Europese Gemeenschappen te versterken. Tevens zou de Franse president als leider van Europa zijn macht aan willen wenden om de NAVO te desintegreren. Korteweg stelde te willen voorkomen dat de voortgaande integratie van de EEG een halt toegeroepen zou worden. Hij maakte hierbij tevens de opmerking dat dit niet puur uit economisch oogpunt bekeken

⁷⁴ HTK 1960-1961, p. 557-558, *Vaststelling hoofdstuk III (Departement van Buitenlandse Zaken)*, 22 februari 1961, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

⁷⁵ Ibidem, 22 februari 1961, pagina 544-547.

⁷⁶ Ibidem, 22 februari 1961, pagina 551-554.

diende te worden. Als de EGKS en de EEG geen bijzonder grote, of misschien wel helemaal geen economische voordelen zouden hebben, dan nog zou men voor de eenwording van Europa moeten streven naar de verdergaande integratie zoals deze reeds in gang gezet was.⁷⁷

De tijdens de topconferentie concreet gemaakte plannen zorgden dus voor een verandering van standpunten in de Tweede Kamer ten opzichte van oktober 1960. Enkele partijen waren tevreden over het wegnemen van enkele bezwaren uit de oorspronkelijke Franse plannen, en zagen voor Nederland mogelijkheden om tot een compromis te komen. Toch bleef ook in de Tweede Kamer scepsis regeren tegenover de Franse initiatieven. De bezwaren tegen de door De Gaulle gepresenteerde plannen lagen nu voornamelijk op veiligheidsgebied. De plannen waren voor de meeste partijen bespreekbaar indien met het Atlantische bondgenootschap rekening gehouden zou worden.

28 en 29 november 1961

Na de conferentie in Bonn, waarop in oktober het eerste verdragsvoorstel van de commissie Fouchet volgde, waren de politieke besprekingen tussen de Zes eind november weer onderwerp van gesprek, ditmaal in de Eerste Kamer tijdens de besprekingen van de rijksbegroting voor 1962. De regering werd tijdens dit kameroverleg unaniem gesteund in het standpunt dat het Franse verdragsvoorstel onacceptabel was.

Partijvoorzitter van de PVDA Hein Vos uitte zijn teleurstelling over het overtreden van grenzen van Franse kant sinds de conferentie van Bonn. Deze grenzen betroffen met name het vermijden van blokvorming in de NAVO en het niet in de weg staan van ontplooiingsmogelijkheden van de gemeenschappen. Ten aanzien van dat laatste stelde Vos te betreuren dat er voorlopig geen verbinding was gelegd tussen de nieuw op te richten associatie en de reeds bestaande economische gemeenschappen. De heer Vos verklaarde dat het niet zijn idee was om de politieke samenwerking te zien als een bijverschijnsel van het economische gebeuren, maar dat hij evenmin bereid zou zijn de economie te zien als “de assepoes in het huis der politiek”.⁷⁸ Ook KVP'er Gijsbertus Kropman koesterde de vrees dat de voorstellen welke in de commissie Fouchet uitgewerkt werden, zouden leiden tot uitholling

⁷⁷ HTK 1960-1961, p. 558-560, *Vaststelling hoofdstuk III (Departement van Buitenlandse Zaken)*, 22 februari 1961, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

⁷⁸ HEK 1961-1962, p. 86, *Algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting 1962*, 28 november 1961, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

van de gemeenschappelijke Atlantische defensiepolitiek binnen de NAVO, uitholling van het integratiestreven zoals dat middels het Verdrag van Rome en Parijs in gang gezet was, en uitholling van het Europese Parlement. Het was volgens Kropman wenselijk dat door de regeringsvertegenwoordigers niets zou worden nagelaten om in afwijzende zin stelling te nemen tegen de punten in het Franse verdragsontwerp die ten grondslag lagen aan voorgenoemde bezwaren.⁷⁹

Ook Rommert Pollema van de CHU en Wiert Berghuis van de ARP steunden de regering in hun bezwaren ten aanzien van het Franse verdragsvoorstel. Pollema stelde dat de CHU het toejuichte dat er tussen de Belgische en de Nederlandse regering overeenstemming bestond ten aanzien van de Franse plannen, hetgeen meer gewicht zou geven binnen de besprekingen.⁸⁰ Berghuis was van mening dat indien de Franse richting omtrent de verdere politieke eenwording het zou winnen, het hart uit het Europese Integratiestreven zou worden weggenomen, hetgeen het plezier voor de kleine landen van de eenwording van Europa weg zou nemen. De gesteldheid van het Franse regime zou een gevaar vormen voor de toekomstige politieke ontwikkeling van Europa. Niet alleen in Frankrijk, maar evengoed in andere landen, zouden nationalistische krachten en invloeden de kop op kunnen steken. Hiermee zou Europa volgens Berghuis weer de kant opgaan waar het nu juist niet heen zou moeten gaan met Europa.⁸¹

Wat betreft de wens van de Nederlandse regering om het Verenigd Koninkrijk bij het politieke overleg te halen bestonden wel degelijk meningsverschillen. Vos gaf aan er niets tegen te hebben om het Verenigd Koninkrijk bij de onderhandelingen te betrekken, maar had begrepen dat de Britse regering hier niet voor open stond.⁸² Ook Berghuis waarschuwde voor het gevaar van het standpunt van de regering dat het Verenigd Koninkrijk betrokken moest worden bij het politieke overleg. Nederland moest ervoor zorgen dat het niet in een situatie zou komen dat het Verenigd Koninkrijk in de onderhandelingen zou worden uitgespeeld tegen een vasthouden aan een werkelijk integrale politieke eenwording van Europa.⁸³

⁷⁹ HEK 1961-1962, p. 132, *Algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting 1962*, 29 november 1961, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

⁸⁰ Ibidem, p. 93, 28 november 1961.

⁸¹ Ibidem, p. 102, 28 november 1961.

⁸² Ibidem, p. 86, 28 november 1961.

⁸³ Ibidem, p. 102, 28 november 1961.

De regering werd dus na het verdragsvoorstel van de commissie Fouchet unaniem gesteund door de partijen in het parlement. De Franse plannen riepen de vrees op voor zowel blokvorming in de NAVO als aantasting van de gemeenschappen. Net als de Nederlandse regering werd het Britse besluit tot het aanvragen van het EEG-lidmaatschap met gejuich ontvangen. Door de verschillende fracties werd niet de angst uitgesproken dat Frankrijk Britse toetreding zou blokkeren, zoals de Nederlandse regering het vreesde. Duidelijk was echter dat toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de politieke besprekingen ook in het parlement als positief werd beschouwd. Hierbij moest worden aangetekend dat Nederland geen tactische fouten zou moeten maken. De Britse bereidheid tot deelname aan het overleg was nog onzeker. Het innemen van het standpunt dat het Verenigd Koninkrijk bij de besprekingen zou moeten komen moest dan ook niet leiden tot het doen van concessies ten aanzien van de gemeenschappen.

10 en 11 januari 1962

Een aantal dagen voordat generaal De Gaulle met zijn tweede verdragsvoorstel kwam, welke onacceptabel bleek te zijn voor alle lidstaten behalve Frankrijk, werd naar aanleiding van onderhandelingen over het eerste verdragsvoorstel gedebatteerd in de Tweede Kamer. In dit debat kwamen een aantal meningsverschillen tussen Kamerfracties en regering wederom naar voren. Van der Goes van Naters stelde dat zijn fractie achter de regering stond wat betreft de verhouding van de op te richten politieke unie tot de NAVO. Hij stelde echter tevens dat Frankrijk na het eerste verdragsvoorstel gebleken was bereid te zijn om daarin op te nemen dat de landen een gezamenlijke defensiepolitiek voorstond, welke zou moeten bijdragen tot de versterking van het Atlantische verbond. Volgens hem was het oprichten van een politieke unie een logisch gevolg van de integratie die reeds in de economische gemeenschappen hadden plaatsgevonden. Tussen landen die op een dergelijke manier samenwerken zouden volgens Van der Goes van Naters geen grote politieke verschillen of misverstanden mogen bestaan.⁸⁴

Ook KVP'er Wim Schuijt toonde zich tevreden met de Franse concessie aan de verdragstekst aangaande de versterking van de NAVO. Hij was tevens van mening dat aan de defensie in Europa nog wel het een en ander te doen viel. Hij stelde ingelicht te zijn door een militaire

⁸⁴ HTK 1961-1962, p. 650-651, *Vaststelling hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken)*, 10 januari 1962, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

specialist, dat de stekkers van de militaire veldtelefoons van het ene land niet zouden passen in de stopcontacten van de andere. Zolang deze integratie van stopcontacten niet tot stand was gebracht, zou Nederland nog niet veel te vrezen hebben van het ondermijnen van de NAVO, aldus Schuijt.⁸⁵

Minister Luns uitte in het debat zijn onbegrip tegenover de stellingname van de fracties van de KVP en de PVDA. Hij zei niet te begrijpen hoe de heren Van der Goes van Naters en Schuijt zo tevreden konden zijn met de simpele vermelding dat de defensiepolitiek gericht zou moeten zijn op de versterking van de NAVO. Hij vroeg zich tevens af of zij daadwerkelijk van mening waren dat het invoegen van deze woorden in zou houden, dat Frankrijk zijn mening ten opzichte van de NAVO veranderd zou hebben.⁸⁶

Luns kreeg in de Tweede Kamer ook bijval voor zijn aanhoudende kritische houding ten aanzien van de voorstellen. Frederik van Dijk, woordvoerder namens de VVD, stelde dat hij niet behoorde tot degenen die het verdragsvoorstel een bijzonder belangrijke bijdrage tot de ontwikkeling van Europa achtten.⁸⁷ Ook CHU'er Diepenhorst bleef van mening dat de Franse plannen een gevaar vormen voor Nederland. Hij was verheugd over de opmerkingen van Franse zijde dat de samenwerking op gebied van defensie gericht moest zijn op versterking van de NAVO. Toch bleef hij kritisch over de politieke samenwerking, hij zag het nut niet in van een Europese blokvorming binnen de NAVO. Tevens gaf hij aan dat het belangrijk zou zijn wat de verhouding nu precies zou worden tussen de op te zetten politieke unie en de economische gemeenschappen.⁸⁸

Deelconclusie standpunten volksvertegenwoordiging

De Franse initiatieven werden ook door het Nederlandse parlement met scepsis onthaald. Waar de regering in de plannen zowel een bedreiging zag voor de NAVO als voor de EEG, leek in het parlement de angst voor aantasting van de gemeenschappen te overheersen. Toen de plannen daadwerkelijk concreet werden in februari 1961, sloeg de angst voor uitholling van de NAVO ook door in de Nederlandse volksvertegenwoordiging. Opvallend is dat de door Nederland ingenomen houding tijdens de topconferentie in Parijs door een deel van het

⁸⁵ HTK 1961-1962, p. 650-651, *Vaststelling hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken)*, 10 januari 1962, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

⁸⁶ Ibidem, p. 678, 11 januari 1962.

⁸⁷ Ibidem, p. 655, 10 januari 1962.

⁸⁸ Ibidem, p. 658, 10 januari 1962.

parlement als te negatief werd gezien. In de Nederlandse volksvertegenwoordiging bevonden zich partijen die positiever stonden tegenover de vorm van politieke samenwerking die de Fransen voorstonden. Opvallend was dat de partij van minister Luns en premier de Quay, de KVP, daar één van was.

Het eerste verdragsvoorstel dat gepresenteerd werd in oktober 1961 bleek unaniem onacceptabel te zijn voor de Nederlandse volksvertegenwoordiging. Zowel uitholling van de NAVO als de Europese Gemeenschappen werd als onacceptabel gezien. Toen na onderhandelingen over het verdragsvoorstel de Fransen bereid leken te zijn concessies te doen, laaide ook de tegenstelling tussen de regering en enkele Kamerfracties opnieuw op. Weer was het onder meer de KVP die in de plannen niet zozeer een bedreiging voor de NAVO zag, en van mening was dat er behoefte was aan de opzet van een politieke unie. De KVP werd hierin gesteund door de fractie van de PVDA. Een aantal partijen in de Nederlandse volksvertegenwoordiging zag de Franse voorstellen dus vanuit geopolitiek gebied zelfs als wenselijk. Het wantrouwen tegenover de Franse plannen ten aanzien van de NAVO was niet bij alle partijen in dezelfde mate aanwezig als bij de regering. De geopolitieke en economische bezwaren van de regering weerklonken weliswaar beiden in de volksvertegenwoordiging, niet alle partijen waren zo bezorgd over de Franse plannen als de regering.

Het tweede verdragsontwerp van De Gaulle was echter ook voor de volksvertegenwoordiging vanuit zowel geopolitiek als economisch perspectief onacceptabel. In een Tweede Kamerdebat van 13 juni 1962 over een regeringsverslag van de EEG, vroeg Schuijt zich af waarom de regering in het verslag zweeg over de plannen van De Gaulle, en vroeg zich af of deze wellicht naar de ijskast verwezen waren. Hij verbaasde zich er echter niet over, hij stelde dat allen in de Tweede Kamer het er wel over eens zouden zijn dat met het tweede Franse verdragsvoorstel “de gaullistische soep te heet opgediend was”.⁸⁹

⁸⁹ HTK 1961-1962, p. 1055, *Verslag Europese Economische Gemeenschap*, 13 juni 1962, als aangetroffen op www.statengeneraaldigitaal.nl.

HOOFDSTUK 3: Pressiegroepen

Volgens de theorie van het Liberal Intergovernmentalism wordt het nationale standpunt voornamelijk bepaald onder invloed van de sterkste economische belangengroeperingen. In dit hoofdstuk wordt allereerst een beeld geschetst van de rol van belangengroeperingen in de politieke besluitvorming aangaande Europese zaken begin jaren zestig. Vervolgens worden de standpunten van economische belangengroeperingen ten aanzien van de besprekingen omtrent het oprichten van een politieke unie in het begin van de jaren zestig behandeld, en wordt besproken in hoeverre deze de regeringsstandpunten beïnvloed zouden kunnen hebben in de onderhandelingen.

Politieke besluitvorming en de rol van belangengroeperingen

In een publicatie uit 1966 geeft Robert de Bruin een analyse van het proces van Nederlandse standpuntbepaling aangaande Europese zaken van begin jaren zestig.⁹⁰ De Bruin stelt dat in Nederland belangengroeperingen relatief gemakkelijk toegang hadden tot de besluitvormingsorganen, de diverse ministeries. Het Nederlandse politieke bestel was volgens hem weinig hiërarchisch ingesteld en had in vergelijking tot andere landen niet één sterke coördinerende autoriteit, wat ertoe bijdroeg dat goed georganiseerde belangengroeperingen de mogelijkheid kregen om een sterke invloed uit te oefenen op de besluitvorming. De Nederlandse regering stond bovendien in nauw contact met de private wereld, wat mede bleek uit het feit dat het elk jaar tot 25% van haar beste ambtenaren verloor aan het bedrijfsleven.⁹¹

Besluitvorming op het gebied van Europese zaken viel begin jaren zestig volgens De Bruin in Nederland onder ten minste zes ministeries. Het ministerie van Economische Zaken was het ministerie dat zich het meest bezighield met de contacten met belangengroeperingen. Binnen dit ministerie was het Directoraat-Generaal Buitenlandse Economische Betrekkingen (DGBEB) het orgaan dat zich bezighield met de buitenlandse economische politiek. Ook in de ministeries van Landbouw, van Verkeer en Waterstaat, en van Sociale Zaken, was de invloed van belangengroeperingen sterk aanwezig.⁹²

⁹⁰ R. de Bruin, 'La préparation de la décision au niveau national néerlandais', 239-255

⁹¹ Ibidem, 240

⁹² Ibidem, 240-252

De invloed van belangengroeperingen in de Nederlandse politiek van begin jaren '60 was dus evident in bovengenoemde ministeries. De Bruin stelt echter ook dat deze invloed van economische groeperingen een stuk minder was op het moment dat de principes van de Nederlandse diplomatie op het spel lijken te staan.⁹³ Binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken was de situatie dan ook minder hoopvol voor belangengroeperingen. Het ministerie had niet de gewoonte om regelmatig in contact te treden met de bedrijfswereld. Hoewel het ministerie van Buitenlandse Zaken af en toe officieuze delegaties ontving uit de werkgeverswereld, had het officieel alleen rekening te houden met het parlement. In het parlement werden vervolgens wel degelijk de standpunten uit verschillende economische milieus naar voren gebracht, hetgeen voornamelijk gold voor de landbouwlobby.

Het overwicht dat belangengroeperingen hadden in bepaalde domeinen, betekende dus niet dat hun belangen met alle macht verdedigd werden. Het ministerie van Buitenlandse Zaken, en zelfs het DGBEB, verdedigden volgens Robert de Bruin niet zonder meer de belangen van de economische wereld. Toch stelt De Bruin dat ook het ministerie van Buitenlandse Zaken werd beïnvloed door wat hij noemt de "Rotterdamse school"⁹⁴, de liberale visie die vanuit het bedrijfsleven gepromoot werd tot aan de verschillende ministeries. Hij stelt hierbij dat de invloed van meer protectionistische industrieën, zoals de papierindustrie, de textielindustrie en de chemische industrie een stuk minder is, en dat zij ondervertegenwoordigd zijn in de consultatieorganen.

Zoals hiervoor is aangetoond hebben belangengroeperingen in Nederland relatief gemakkelijk toegang tot de besluitvormingsorganen. Dit komt niet in de laatste plaats doordat belangengroeperingen in Nederland goed georganiseerd zijn.⁹⁵ Het ministerie van Buitenlandse Zaken, het Nederlandse besluitvormingsorgaan dat zich bezighield met de onderhandelingen omtrent de eventuele totstandkoming van een Europese politieke unie, was weliswaar minder toegankelijk voor economische belangengroeperingen, maar werd wel degelijk beïnvloed door de wensen die vanuit het bedrijfsleven gepromoot werden.

Economische belangengroeperingen en hun standpunten

Toen in het najaar van 1960 de eerste concrete plannen van Franse zijde bekend werden gemaakt, kwamen er direct reacties van belangengroeperingen uit de economische wereld

⁹³ R. de Bruin, 'La préparation de la décision au niveau national néerlandais', 248-250

⁹⁴ Ibidem, 253

⁹⁵ Europa-instituut, *Les groupes de pression dans la CEE* (Deventer 1965).

binnen bij het ministerie van Buitenlandse Zaken. Vanuit de Nederlandse landbouwwereld werd bijvoorbeeld met angst gekeken naar de plannen van De Gaulle, welke de uitvoering van de in Rome gemaakte afspraken betreffende de gemeenschappen in gevaar zouden kunnen brengen. In een brief aan Luns uitte het internationaal secretariaat van de 3 Centrale Landbouw Organisaties, bestaande uit de Katholieke boeren- en tuindersbond, het Koninklijk Nederlands Landbouwcomité en de Nederlandse Christelijke boeren- en tuindersbond, zijn zorgen over de politieke situatie zoals deze zich de laatste maanden had ontwikkeld. De door Frankrijk beoogde politieke samenwerking zou er volgens de 3 Centrale Landbouw Organisaties voor kunnen zorgen dat de totstandkoming van de gemeenschappelijke markt voor de landbouw ernstig zou kunnen worden vertraagd.⁹⁶

Toen de besprekingen over politieke samenwerking tussen de Zes aanhielden leidde dat tot meer reacties uit het bedrijfsleven. De topconferentie die op 10 en 11 februari 1961 in Parijs werd gehouden zorgde ervoor dat de Vereniging van Metaalindustrieën, die gezamenlijk de ondernemingen in de Nederlandse metaalindustrie vertegenwoordigden, het nodig achtte om de minister op de hoogte te brengen van haar standpunt.⁹⁷ Allereerst loofde de Vereniging de tijdens de topconferentie in Parijs door Nederland ingenomen vastberaden houding: “Vanuit onze organisaties gezien, verdient de krachtige tegenstand van de Nederlandse delegatie jegens de Frans-Duitse voorstellen tot instelling van een autonoom politiek bureau voor West-Europese zaken grote waardering.” In de voorstellen zag de Vereniging het gevaar van politieke blokvorming, die de mogelijkheden van een ruimere economische integratie zoals vastgelegd in het EEG-verdrag geweld aan zou kunnen doen. Minister Luns werd tevens opgeroepen om tijdens de nog komende besprekingen bij voortdurend alle aandacht te blijven geven aan de mogelijkheden van een nauwer economisch samengaan tussen de landen van de EEG en die van de EVA.

Vanuit de grafische sector werd blijk gegeven van het bewustzijn dat er op economisch gebied een verschil bestaat tussen de belangen van Nederland en die van Frankrijk.⁹⁸ De Franse industrie zou bijzonder afkerig zijn voor wat betreft het samengaan van de Zes en de Zeven, en zou zich net als vele Franse politici verzetten tegen het overbruggen van de kloof. De tegenstelling tussen Frankrijk en Nederland zoals deze naar voren was gekomen tijdens de

⁹⁶ NA, 2.05.118, 20764, 3 Centrale Landbouw Organisaties aan Minister van Buitenlandse Zaken, 18 oktober 1960.

⁹⁷ NA, 2.05.118, 20764, Vereniging van Metaalindustrieën aan Minister van Buitenlandse Zaken, 31 maart 1961.

⁹⁸ NA, 2.05.118, 20764, Nieuwsbrief van het Grafisch Exportcentrum, 14 juli 1961.

conferentie in Parijs zorgde in het licht van deze onderhanden zijnde politieke besprekingen voor een grote ongerustheid in de grafische sector. De hoop werd dan ook uitgesproken dat Nederland zich goed voor zou bereiden op de komende topconferentie in Bonn en dat een compromis mogelijk zou zijn gebaseerd op de bestaande gemeenschappen. Vermeden moest worden dat Nederland in conflict zou raken met de overige vijf landen binnen de EEG. Een geïsoleerde positie in de politieke besprekingen zou ervoor kunnen zorgen dat Nederland ook economisch een terugslag zou kunnen ervaren.

De Franse plannen zorgden dus voor angst onder economische belangengroeperingen dat de bestaande Europese Gemeenschappen zouden worden aangetast, en dat het moeilijker zou worden om de kloof te dichten tussen de EEG en de EVA. Toen op 31 juli 1961 het Verenigd Koninkrijk officieel te kennen gaf lid te willen worden van de EEG werd dit dan ook toegejuicht vanuit het Nederlandse bedrijfsleven. In een vergadering van De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam op 5 september 1961 kwam dan ook naar voren dat zij het ontstaan van de EEG als een positieve ontwikkeling zag, maar tevens altijd al gevonden had dat de integratie niet op zou moeten houden bij de Zes. Zij betreurden dat, naast de vele positieven aspecten van de EEG, zich op het gebied van buitenlandse handelspolitiek bepaalde protectionistische neigingen hadden ontwikkeld, hetgeen voor angst in de Kamer van Koophandel had gezorgd dat de economische relaties met de buitenwereld geleidelijk aan zouden verminderen. Wanneer het Verenigd Koninkrijk en een aantal andere Europese landen tot de EEG toe zouden treden, zou het naar de mening van de Kamer mogelijk zijn om deze tendensen te doorbreken.⁹⁹ Ook het Landbouwschap zag mogelijke uitbreiding van de EEG als een positieve ontwikkeling. Naar de mening van het Landbouwschap was het verheugend dat bij een steeds groter aantal West-Europese landen het verlangen bestond om deel te nemen aan de economische integratie zoals die door de landen van de EEG was begonnen. Met name was het van grote betekenis dat het Verenigd Koninkrijk, Ierland en Denemarken het besluit hadden genomen om de onderhandelingen over een volledige toetreding te openen.¹⁰⁰

Consultatieorganen overheid

De belangen van het Nederlandse bedrijfsleven leken dus duidelijk. Aan de stappen die gezet waren middels het Verdrag van Rome mocht niet getornd worden. Tevens werd uitbreiding

⁹⁹ NA, 2.05.118, 20764, Verslag van Vergadering Kamer van Koophandel en fabrieken voor Rotterdam, 5 september 1961.

¹⁰⁰ NA, 2.05.118, 20764, Landbouwschap aan ministeries van Buitenlandse Zaken, Economische Zaken en Landbouw & Visserij, 31 oktober 1961.

van de EEG door het Nederlandse bedrijfsleven gezien als een wenselijke ontwikkeling vanwege de marktvergroting welke met name toetreding van het Verenigd Koninkrijk met zich mee zou brengen. Ook in de belangrijkste consultatieorganen van de overheid weerklonken deze wensen. Het meest belangrijke consultatieorgaan van de Nederlandse overheid was de Sociaal-Economische Raad (SER), bestaande uit vertegenwoordigers van werkgevers- en werknemersorganisaties.¹⁰¹

De standpunten van het Nederlandsche Verbond voor Werkgevers ten aanzien van Europa waren duidelijk.¹⁰² De verdergaande economische integratie die met het Verdrag van Rome werd geïntroduceerd werd als positief beschouwd. Het was echter nooit de bedoeling dat het integratieproces bij de grenzen van de Zes zou ophouden. De EEG was voor Nederland, met zijn geschiedenis als handelsland, te klein. Het was dan ook wenselijk om een zo liberaal mogelijke handelspolitiek te voeren, waarbij vooral de aansluiting van het Verenigd Koninkrijk aanbeveling verdiende. Het grootste probleem waar Nederland mee geconfronteerd werd in 1960 was dan ook het naast elkaar bestaan van twee economische groeperingen binnen Europa. De oprichting van de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA) eerder dat jaar, waar onder andere het Verenigd Koninkrijk onderdeel van uitmaakte, had ervoor gezorgd dat Europa in twee economische blokken was opgedeeld. Het Nederlandsche Verbond voor Werkgevers vreesde hierdoor dan ook, dat het economische leven zich in zou stellen op de voortdurende splitsing.¹⁰³ De economische voordelen van toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG moesten vooral niet worden overschat, toch moest geconstateerd worden dat een uitbreiding van de EEG met circa 52 miljoen inwoners zeker op de lange termijn grote voordelen leek te bieden.¹⁰⁴

In de Sociaal-Economische Raad kwamen de standpunten van het Nederlandsch Verbond voor Werkgevers terug. Het mislukken van de plannen om te komen tot een vrijhandelszone in 1958 werd betreurd. Het oprichten van een dergelijke vrijhandelszone in West-Europa was volgens de Sociaal-Economische Raad noodzakelijk. De raad concludeerde dat Frankrijk de vrijhandelszone eigenlijk niet wilde. Net als het Verbond van Werkgevers onderkende de SER dat het ontstaan van een beperktere vrijhandelszone in de vorm van de EVA het gevaar zou herbergen dat West-Europa zou worden gesplitst in twee economische blokken. Dit werd door

¹⁰¹ R. de Bruin, 'La préparation de la décision au niveau national néerlandais', 249.

¹⁰² Verbond van Nederlandsche werkgevers, *jaarverslag 1960* (Den Haag 1960) 93-97.

¹⁰³ Verbond van Nederlandsche werkgevers, *jaarverslag 1960* (Den Haag 1960) 95.

¹⁰⁴ Verbond van Nederlandsche werkgevers, *jaarverslag 1961* (Den Haag 1961) 46.

de Raad als een groot gevaar gezien, zowel politiek als economisch. Daarom moest volgens de raad met alle kracht worden gezocht naar een middel om te voorkomen dat de scheiding permanent zou worden. Aan de overheid moest tevens de eis worden gesteld “dat de beslissingen van de ondernemers terzake niet zo door het overheidsbeleid worden doorkruist, dat andere dan goede bedrijfseconomische overwegingen een rol gaan spelen”.¹⁰⁵

Het Centraal Orgaan voor de Economische Betrekkingen met het Buitenland (COEBB), een speciaal orgaan binnen het Ministerie van Buitenlandse zaken dat zich bezighield met het onderhouden van contacten met de bedrijfswereld, waarin vertegenwoordigers zaten van de industrie, de handel, de landbouw en het transport, betreurde de tweedeling tussen de EEG en de EVA ook. Dit blijkt uit correspondentie van het COEBB aan Minister Luns. De splitsing van West-Europa in twee economische blokken werd door het Centraal Orgaan steeds als een hoogst ongewenste toestand beschouwd. Door het verzoek van Engeland om de onderhandelingen met de EEG te openen werd in belangrijke mate tegemoet gekomen aan de steeds door het Centraal Orgaan gekoesterde wens dat de economische integratie van Europa zich over een zo groot mogelijk gebied zou uitstrekken, zo liet het Centraal Orgaan weten.¹⁰⁶

Deelconclusie standpunten pressiegroepen

Ook vanuit de economische wereld werd met argusogen gekeken naar de plannen van De Gaulle om tot een politieke unie in Europa te komen. Vanuit verschillende economische belangengroeperingen werd de Nederlandse regering erop gewezen dat de Franse plannen een gevaar zouden kunnen vormen op economisch gebied. Het was voor de Nederlandse bedrijfswereld van belang dat er niet getornd zou worden aan het Verdrag van Rome. Het bewustzijn dat de Franse industrie andere belangen had op economisch gebied in de EEG dan Nederland, maakte de economische wereld behoedzaam voor eventuele negatieve gevolgen van een uit de onderhandelingen over een politieke unie voortvloeiend verdrag. Gestreefd zou moeten worden naar een zo liberaal mogelijke handelspolitiek, binnen de EEG maar ook daarbuiten. Zo werd de economische splitsing tussen de EEG en de EVA als zeer negatief beschouwd, en was de Nederlandse bedrijfswereld voorstander van uitbreiding van de EEG. Allereerst zou het Verenigd Koninkrijk toe moeten treden tot de EEG, hetgeen voor een aanzienlijke vergroting van de markt zou zorgen. De Britse aankondiging van het aanvragen van het lidmaatschap van de EEG werd dan ook als een positieve ontwikkeling gezien.

¹⁰⁵ Sociaal-Economische Raad, *Jaarverslag 1961* (Den Haag 1961) 92-93.

¹⁰⁶ NA, 2.05.118, 20764, brief van H.Alberda, voorzitter van het COEBB, aan minister Luns, 23 november 1961.

Door het beperkte tijdsbestek waarin dit bacheloronderzoek is uitgevoerd en de relatieve moeilijkheid om bij relevante bronnen van economische belangengroeperingen te komen, geeft dit hoofdstuk geen volledig beeld van alle belangengroeperingen. Desalniettemin geven de beschikbare bronnen een dermate eensgezind beeld van de belangen van belangengroeperingen dat de hieruit getrokken conclusies gerechtvaardigd zijn. De tegenstelling tussen de Franse en Nederlandse belangen op economisch gebied zorgden ervoor dat de Nederlandse bedrijfswereld met scepsis naar de Franse voorstellen keek. Het was aan de regering om hun belangen te verdedigen in de onderhandelingen over een politieke unie. Hoewel de exacte invloed van belangengroeperingen op het regeringsstandpunt niet hard te maken is, blijkt uit het feit dat de Nederlandse regering kritisch keek naar hetgeen besproken werd aangaande de Europese Gemeenschappen, dat Nederland wel degelijk ook zijn economische belangen verdedigde.

Conclusie

Gedurende de gehele periode van onderhandelingen tussen de lidstaten van de EEG over het opzetten van een Europese politieke unie zag de Nederlandse regering bezwaren in de van Franse zijde geïnitieerde plannen. Al vanaf het moment dat De Gaulle in gesprek met Adenauer een eerste opzet besprak over politieke samenwerking tussen de Zes, vreesden de Nederlandse beleidsbepalers dat enkele van Nederlands' vitale belangen op het spel zouden komen te staan. Nog voordat De Gaulle zijn plannen concreet gepresenteerd had, was de Nederlandse regering beducht voor de gevolgen die een Europese politieke unie zou kunnen hebben voor de verhoudingen ten opzichte van haar bondgenoot Amerika en de NAVO. Nederland vreesde dat De Gaulle uit was op een politieke blokvorming binnen West-Europa welke de NAVO zou kunnen desintegreren. Aangezien de NAVO voor Nederland bij uitstek de garantie vormde op veiligheidsgebied was dit onacceptabel voor de Nederlandse beleidsbepalers.

Naast deze geopolitieke motieven was Nederland ook waakzaam voor eventuele aantasting van de voor Nederland zo belangrijke economische samenwerking binnen Europa. De Franse belangen ten aanzien van de gemeenschappen waren op enkele vitale aspecten tegengesteld aan die van Nederland. Wanneer de intergouvernementele samenwerking de supranationale samenwerking zou overvleugelen zou het voor Nederland wel eens moeilijker kunnen worden zijn belangen te verdedigen. Aan het Verdrag van Rome zou niet getornd mogen worden. Tevens koesterde de Nederlandse regering de hoop dat het Verenigd Koninkrijk zich spoedig aan zou willen sluiten bij de EEG en vreesde het dat Frankrijk de politieke unie zou gebruiken om deze plannen te blokkeren. Economische onderwerpen zouden dan ook buiten de politieke besprekingen gehouden moeten worden, de politieke unie zou de bestaande economische samenwerking niet mogen overvleugelen.

Vanaf het moment dat De Gaulle voor het eerst zijn plannen concreet ontvouwde tijdens de conferentie in Parijs van 10 en 11 februari 1961, lagen de bezwaren van de Nederlandse regering op geopolitiek gebied. De bestaande economische samenwerking leek niet te worden aangetast door de Franse plannen. De bezwaren op veiligheidsgebied bleven echter bestaan. Minister van Buitenlandse Zaken Luns vreesde dat de Franse plannen schadelijk zouden zijn voor de NAVO. Nederland overwoog hierdoor om voor te stellen om het Verenigd Koninkrijk bij de politieke besprekingen te halen. Britse deelname aan het overleg zou zorgen voor een

Atlantische invloed in de besprekingen en zou uitholling van de NAVO kunnen voorkomen. Omdat gevreesd werd dat het Verenigd Koninkrijk op dat moment een uitnodiging af zou slaan besloot de Nederlandse regering te kiezen voor een tactiek van tijdrekken door het voorstellen van een commissie waarin de plannen door de lidstaten besproken zouden worden. Deze studiecmissie kwam er ook. Onder leiding van de Fransman Fouchet werd door afgevaardigden van de lidstaten onderhandeld over het opzetten van de politieke unie. Hoewel de Nederlandse regering vanuit geopolitiek perspectief bezwaren bleef houden tegen de plannen zoals ze besproken werden in de commissie, kon het niet voorkomen dat na een topconferentie in Bonn de commissie Fouchet werd opgedragen om te komen tot een verdragsvoorstel, welke uiteindelijk werd gepresenteerd op 18 oktober 1961.

De aanvraag van het Verenigd Koninkrijk voor het lidmaatschap van de EEG in juli 1961 zorgde ervoor dat de Nederlandse bezwaren tegen de Franse voorstellen steeds meer economisch getint werden. De Nederlandse regering vreesde dat Frankrijk de ophanden zijnde politieke unie zou willen gebruiken om het Verenigd Koninkrijk buiten de EEG te houden. Het eerste verdragsvoorstel van Fouchet was dan ook onacceptabel, vanuit geopolitiek perspectief, maar ook vanuit de nadelige gevolgen die het voor Nederland zou hebben op het gebied van de Europese economische samenwerking.

Het tweede verdragsvoorstel dat in januari 1962 werd ingediend door De Gaulle bleek nog onacceptabeler te zijn voor de Nederlandse regering dan het eerste. Met de Nederlandse bezwaren op het eerste verdragsvoorstel was totaal geen rekening gehouden. De verdragstekst bevatte geen enkele verwijzing naar de NAVO, en onderwerpen die tot de economische gemeenschappen behoorden zouden ook binnen de politieke unie besproken kunnen worden. De verdragstekst ging zo ver dat Nederland niet meer alleen stond in het afwijzen ervan. Toen het Verenigd Koninkrijk kenbaar maakte dat het deel zou willen nemen aan de politieke besprekingen, maakte Nederland de voortgang van de onderhandelingen van Britse deelname afhankelijk. Aangezien toetreding van het Verenigd Koninkrijk onbespreekbaar was voor Frankrijk kwamen de onderhandelingen vast te zitten.

De Franse voorstellen voor het vormen van een politieke unie waren dus gedurende de gehele onderhandelingsperiode onacceptabel voor de Nederlandse regering vanuit veiligheidspectief. Aan het Nederlandse 'nee tegen De Gaulle' lagen dan ook primair geopolitieke motieven ten grondslag. Gedurende de onderhandelingsperiode kwamen daar

economische motieven bij. Uit de ingediende verdragsvoorstellen bleek dat Frankrijk niet bereid was de bestaande gemeenschappen ongemoeid te laten. Nederland vreesde dat de economische samenwerking in Europa in gevaar zou kunnen komen, en was tevens bang dat Frankrijk lidmaatschap van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG tegen wilde gaan.

In de Nederlandse volksvertegenwoordiging weerklonken de bezwaren die de Nederlandse regering had ten opzichte van zowel de verhouding van de op te richten politieke unie tot de NAVO als de Europese Gemeenschappen. In het parlement bevonden zich echter wel partijen die positiever stonden tegenover de Franse plannen dan de Nederlandse regering. Uitgerekend de KVP-fractie, partij van minister van Buitenlandse Zaken Luns en premier De Quay, was minder negatief ten opzichte van de gevolgen die de Franse plannen voor de NAVO zouden hebben dan de regering. Volgens de KVP was er behoefte aan een politieke unie binnen Europa, en de fractie was dan ook van mening dat partijgenoot Luns zich positiever op zou moeten stellen tijdens de onderhandelingen. De KVP-fractie kreeg in het parlement bijval van de oppositiepartij de PVDA. Minister Luns was echter overtuigd van de schadelijkheid van de Franse plannen voor Nederland op geopolitiek gebied, en hield voet bij stuk. Het tweede Franse verdragsvoorstel was echter ook voor het parlement unaniem onacceptabel, vanuit zowel geopolitiek als economisch perspectief.

Volgens Moravcsik's theorie van het Liberal Intergovernmentalism komen beleidsstandpunten van staten tot stand onder de druk van dominante, economische groeperingen binnen de samenleving. Moravcsik stelt daarbij tevens dat standpunten van regeringen voortkomen niet vanuit de perceptie van de staat van zijn relatieve machtspositie binnen het systeem, ofwel van zijn geopolitieke belangen. De standpunten van economische belangengroeperingen waren duidelijk. In de Franse plannen zag de Nederlandse economische wereld een bedreiging van hetgeen bereikt was middels het Verdrag van Rome. Tevens heerste onder de verschillende belangengroeperingen de angst dat Frankrijk door middel van het oprichten van een Politieke unie de kloof tussen de Zes en de Zeven dermate zou vergroten dat gevreesd moest worden voor een blijvende economische splitsing in Europa. Vanuit economisch perspectief zou Nederland dan ook gebaat zijn bij een zo liberaal mogelijke handelspolitiek in Europa, welke niet op zou houden bij de Zes. De aanvraag van het Verenigd Koninkrijk om lid te worden van de EEG werd dan ook positief ontvangen in de Nederlandse bedrijfswereld. De Nederlandse regering werd dan ook opgeroepen om de

Nederlandse belangen ten aanzien van de Europese Gemeenschappen te verdedigen tijdens de besprekingen.

De Nederlandse regering was zich dan ook wel degelijk bewust van de economische belangen die op het spel stonden tijdens de onderhandelingen. Gebleken is ook dat Nederland deze economische belangen verdedigde. De bespreekbaarheid van economische onderwerpen in de politieke unie was voor de Nederlandse regering onacceptabel, voorkomen moest worden dat de intergouvernementele politieke samenwerking de supranationale Europese Gemeenschappen zou gaan overvleugelen. Tevens was de regering waakzaam voor Franse plannen om toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG te blokkeren.

De Nederlandse regering verdedigde dus de economische belangen van Nederland tijdens de onderhandelingen, het waren echter primair geopolitieke motieven die ten grondslag lagen aan het Nederlandse 'nee' tegen De Gaulle. De theorie van Moravcsik blijft dus slechts ten dele overeenind staan bij de analyse van de Nederlandse standpunten in de onderhandelingen over een Europese politieke unie. Hoewel de uiteindelijke Franse voorstellen zowel vanuit economisch als geopolitiek perspectief onacceptabel waren voor Nederland, is op geen moment tijdens de onderhandelingen gebleken dat Nederland bereid zou zijn om zijn economische belangen te laten prevaleren boven zijn geopolitieke belangen. Hiermee passen de door de Nederlandse regering ingenomen standpunten tijdens de onderhandelingen over een politieke unie niet in de theorie van het Liberal Intergovernmentalism. Van een totale verwerping van de theorie van Moravcsik kan echter pas gesproken worden wanneer een casus gevonden is waarin Nederland zijn economische belangen ten koste laat gaan van zijn geopolitieke belangen. Vanwege het feit dat de geopolitieke belangen en de economische belangen tijdens de onderhandelingen over een Europese politieke unie niet tegenstrijdig met elkaar waren is echter van een cruciale test van Moravcsik's theorie geen sprake.

Bibliografie

Archieven

Nationaal Archief Den Haag

Toegang 2.05.118, inventaris van het Code-archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1955-1964.

Inventaris

- 18753 Commissie Fouchet (Werkdossier van F. Italianer), 1961.
- 18755 Commissie Fouchet (Werkdossier van F. Italianer), 1962.
- 20764 Reacties van het bedrijfsleven op de economische ontwikkelingen binnen de EEG, 1960 juni – 1961 november.
- 28663 Europese politieke samenwerking, 1960 augustus.
- 28664 Europese politieke samenwerking, 1960 september.
- 28667 Europese politieke samenwerking, 1961 februari.
- 28670 Europese politieke samenwerking, 1961 mei-juni.
- 28671 Europese politieke samenwerking, 1961 juli-september.
- 28672 Europese politieke samenwerking, 1961 oktober-november.
- 28676 Europese politieke samenwerking, 1962 maart.
- 30162 D.5.2 Werkarchief H.R. Van Houten, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Nederlands uitgangspunt inzake het ontwerpverdrag Europese Unie.

Toegang 2.02.05.02, inventaris van de archieven van de Raad van Ministers (Ministerraad), 1823-1984. Notulen Ministerraad. Te raadplegen op microfiche.

Artikelen

Bruin, R. de, 'La préparation de la décision au niveau national néerlandais', in : L'institut d'Etudes Politiques de Lyon, *La décision dans les Communautés européennes* (Brussel 1966), 239-255.

Moravcsik, A., 'De Gaulle Between Grain and Grandeur : The Political Economy of French EC Policy, 1958-1970 (Part I)', *Journal of Cold War studies* 2 (2000), 3-43.

Nijenhuis, H., 'De Nederlandse tactiek in de onderhandelingen over een Europese politieke unie (1960-1962): Nee tegen de Gaulle!', *Internationale spectator: tijdschrift voor internationale politiek*, volume 41 (1987) 41-49.

Vanke, J.W., 'An Impossible Union, Dutch Objections to the Fouchet Plan, 1959-62', *Cold War History* 2 (2001), 95-112.

Boeken

Bloes, R. *Le Plan Fouchet et le Problème de l'Europe Politique*, (Bruges 1970).

Bodenheimer, S., *Political Union: a microcosm of European politics* (Leiden 1967).

Bozo, F., *Two Strategies for Europe, De Gaulle, The United States and the Atlantic Alliance*, (Oxford 2001).

Cini, M., *European Union Politics*, (Oxford 2007).

Harryvan, A.G., *In pursuit of influence: aspects of the Netherlands' European policy during the formative years of the European Economic Community, 1952-1973*, proefschrift, (Florence 2007).

Hellema, D., *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995).

Hermans, W.J.P., e.a., *Uitgerekend Europa, geschiedenis van de Europese integratie* (Amsterdam 2004).

Rapporten

Europa-instituut, *Les groupes de pression dans la CEE* (Deventer 1965).

Sociaal-Economische Raad, *Jaarverslag 1961* (Den Haag 1961).

Verbond van Nederlandsche Werkgevers, *jaarverslag 1960* (Den Haag 1960).

Verbond van Nederlandsche Werkgevers, *jaarverslag 1961* (Den Haag 1961).

Websites

<http://www.statengeneraaldigitaal.nl>

Handelingen Eerste Kamer 1961-1962.

Algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting 1962.

Handelingen Tweede Kamer 1960-1961.

Algemene politieke beschouwingen over de rijksbegroting 1961.

Vaststelling hoofdstuk III (Departement van Buitenlandse Zaken).

Handelingen Tweede Kamer 1961-1962.

Vaststelling hoofdstuk V (Buitenlandse Zaken).

Verslag Europese Economische Gemeenschap.